

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**AVRUPA'YA GÖÇ SÜRECİNDE HEMŞEHRİLİĞİN
ETKİSİ: VARTO İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Cumali SAĞLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ANIK

Bingöl – 2023

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AVRUPA'YA GÖÇ SÜRECİNDE HEMŞEHRİLİĞİN
ETKİSİ: VARTO İLÇESİ ÖRNEĞİ

Cumali SAĞLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ANIK

Bingöl – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi	iii
Tez Kabul ve Onay	iv
Önsöz	v
Özet	vi
Abstract	vii
Kısaltmalar	viii
Tablo Listesi	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GÖÇ SÜREÇLERİ VE TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA GÖÇ

1.1.Göç Çeşitleri	5
1.2.Göç Kuramları	7
1.2.1. Ravenstein'a Göre Göç Sürecine Yön Veren Yasalar	7
1.2.2. Petersen'a Göre Göç Tipolojileri	9
1.2.3. İlişkiler Ağı Kuramı	10
1.2.4. İtme – Çekme Kuramı	11
1.2.5. Kesişen Fırsatlar Kuramı	14
1.2.6. Göç Sistemleri Kuramı	15
1.2.7. Zelinsky'e Göre İnsan Hareketliliğine Yön Veren Etmenler	15
1.2.8. Zipf'e Göre Göç Hareketlerine Neden Olan Faktörler	16
1.2.9. Merkez Çevre Kuramı (Bağımlılık Okulu)	17
1.2.10. Neo- Klasik Ekonominin Makro Göç Kuramı	18
1.2.11. Neo Klasik Ekonominin Mikro Göç Kuramı	19
1.2.12. Yeni Ekonomi Göç Kuramı	20
1.2.13. Davranışsal Yaklaşım	21
1.3.Türkiye'de İç ve Dış Göç	22
1.3.1. Türkiye'de İç Göç	22
1.3.2. Türkiye'den Avrupa'ya Göç	24
1.3.3. Türkiye'den Avrupa'ya Yaşanan Göçlerin Temel Türleri	30
1.3.3.1.Emek Göçü	30
1.3.3.2.Sığınmacı Göçü	31
1.3.3.3.Mülteci Göçü	31
1.3.3.4.Aile Birleşmesine Dayalı Göç	31

İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı	33
2.2.Araştırmanın Önemi	34
2.3. Literatür Taraması	35

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	38
2.5. Araştırmanın Problemi	38
2.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	39
2.7. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği	39
2.8. Araştırmada Elde Edilen Verilerin Sınıflandırılması	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARTO'DAN AVRUPA'YA GÖÇ SÜRECİNDE HEMŞEHRİLİĞİN ETKİSİ

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	41
3.2. Göç Süreci ve Hemşehrilik	45
3.3. Göç Sonrası Süreç ve Hemşehrilik	49
3.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler ve Hemşehrilik	54
3.5. Sosyo-Ekonomik İlişkiler ve Hemşehrilik	60
3.6. STK'laşma ve Hemşehrilik	64

SONUÇ	67
KAYNAKÇA	71
ÖZGEÇMİŞ	76

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [Avrupa'ya Göç Sürecinde Hemşehriliğin Etkisi: Varto İlçesi Örneği] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... /2023

Cumali SAĞLIK

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

[Cumali SAĞLIK] tarafından hazırlanan [Avrupa'ya Göç Sürecinde Hemşehriliğin Etkisi: Varto İlçesi Örneği] başlıklı bu çalışma, [24.08.2023] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliğiyle] başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Sosyoloji] Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Rıdvan ŞİMŞEK	İmza: .....
Danışman	: Prof. Dr. Mehmet ANIK	İmza: .....
Üye	: Doç. Dr. Behçet KALDIK	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../202.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Avrupa'ya Göç Sürecinde Hemşehriliğin Etkisi: Varto İlçesi Örneği başlıklı bu çalışmada hemşehriliğin göç süreci üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve desteklerini benden esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ANIK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte beni destekleyen ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

.../.../2023

Cumali SAĞLIK

ÖZET

Tezin Başlığı : Avrupa'ya Göç Sürecinde Hemşehriliğin Etkisi: Varto İlçesi Örneği
Tezin Yazarı : Cumali SAĞLIK
Danışman : Prof. Dr. Mehmet ANIK
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : 12 (ön kısım) + 75 (tez)
<p>Türkiye'den Avrupa'ya doğru gerçekleşen kitlesel göçler 1960'lı yıllarda işçi göçleriyle başlamıştır. Geri dönme niyetiyle giden ancak çoğunlukla göç ettikleri ülkelerde kalmayı tercih eden bu ilk göçmenler sonrasında göç etmek isteyen akraba ve hemşehrileri için de birer köprü görevi görmüşlerdir ve bu süreç sistematik olarak ilerlemiştir. Bu nedenle hemşehrilik günümüzde göç sürecini etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.</p> <p>Bu çalışmadaki temel amaç hemşehriliğin göç süreci ve sonrasındaki etkilerinin Avrupa'ya göç eden Varto kökenli göçmenler özelinde incelenmesidir. Bu kapsamda Varto'dan Avrupa'ya göç sürecinde hemşehriliğin oynadığı temel toplumsal rollerin neler olduğu hususu bu çalışmanın ana odağını oluşturmaktadır. Çalışmanın araştırma evrenini Almanya ve Fransa'da yaşayan Varto kökenli göçmenler oluşturmaktadır. Bu iki ülkenin tercih edilme nedeni ise, Varto kökenli göçmenlerin en yoğun yaşadıkları ülkeler olmalarıdır.</p> <p>Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak, araştırmanın örneklem grubunda yer alan 40 katılımcıdan elde edilen bulgular, sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Çalışmada genel olarak hemşehrilik olgusunun göç sürecinin tüm aşamalarında çoğunlukla pozitif ve zincirleme bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ayrıca hemşehrilik olgusunun ilerleyen süreçte de göç sürecini etkileyen temel faktörlerden biri olacağını göstermektedir.</p>
Anahtar Kelimeler: Göç, Hemşehrilik, Avrupa, Muş, Varto

ABSTRACT

Title of the Thesis: The Effect of “The Hemşehrilik” in the Migration Process to Europe: The Case of Varto District
Author : Cumali SAĞLIK
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet ANIK
Department : Sociology
Sub-field : Sociology
Date :
<p>Mass migrations from Turkey to Europe started with worker migrations in the 1960s. These first immigrants, who went to return but mostly preferred to stay in the countries they immigrated from, later served as a bridge for their relatives and citizens who wanted to immigrate, and this process has progressed systematically. For this reason, “the hemşehrilik” is an essential factor affecting the migration process today.</p> <p>The primary purpose of this study is to examine the effects of “the hemşehrilik” during and after the migration process in the context of immigrants from Varto who migrated to Europe. In this context, the main focus of this study is the leading social roles played by citizens in the migration process from Varto to Europe. The study population consists of immigrants of Varto origin living in Germany and France. These two countries are preferred because they are where immigrants from Varto live the most.</p> <p>The findings obtained from 40 participants in the research sample group were classified and analyzed using semi-instructed interview techniques. In the study, it has been concluded that the phenomenon of “the hemşehrilik” generally has a positive and chain effect at all stages of the migration process. The results obtained from the study also show that the phenomenon of “the hemşehrilik” will be one of the main factors affecting the migration process in the future.</p>
Key Words: Migration, The Hemşehrilik, Europe, Muş, Varto

KISALTMALAR

DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
E	Erkek
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
İBK	İş Bulma Kurumu
K	Kadın
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	Türk Dil Kurumu

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar ...	26
Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özellikleri	41
Tablo 3.2: Cinsiyet Dağılımı	42
Tablo 3.3: Medeni Durum Dağılımı	42
Tablo 3.4: Yaş Gruplarına Göre Dağılım	43
Tablo 3.5: Öğrenim Durumu Dağılımı	43
Tablo 3.6: Meslek Durumu Dağılımı	44
Tablo 3.7: Aylık Ortalama Gelir Durumu Dağılımı	44
Tablo 3.8: Göç Edilen Ülke	44
Tablo 3.9: Bilinen Diller	45

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek farklı yaşam alanlarına yerleşme ihtiyacı duymuşlardır. Göç kavramıyla ifade edilen bu durumun genellikle ekonomik veya güvenlik kaygılarıyla gerçekleşmesinin yanında bu sürecin arkasında yatan sayısız nedenden bahsetmek mümkündür. Daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilme arzusu, yaşadığı toplumla bağ kuramama gibi spesifik nedenlere de dayanabilen göç; insanlığın yıllar boyunca karşı karşıya kaldığı sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşitli nedenlerle gerçekleşen göç olgusu aslında bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, göçe karar verme ile başlayan ilk adımdan nihayetinde göç edilen toplumla birlikte yaşamın sürdürüldüğü son adıma kadar uzunca bir zamanı ifade etmektedir. Bireyler veya toplumlar öncelikle göç etme kararı alırlar ve belirli kriterler dahilinde bu süreci yürütürler. Bu nedenle göç olgusu incelenirken öncelikle göç etme kararı üzerinde durulması ve bu karar üzerindeki faktörlerin belirlenmesi araştırmaların ilk adımını oluşturmaktadır. Bu çalışmada da temel olarak hemşehrilik faktörünün öncelikle göç etme kararına, ardından göç sürecine ve sonrasındaki günlük hayata dair etkileri incelenmektedir.

Bireylerin göç kararları üzerinde hemşehriliğin etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Zira insanlar hiç bilmedikleri bir yere yerleşme kararı alırken bu yerin neresi olacağı, oraya nasıl gidileceği, gittiklerinde nereye yerleşileceği ve onları orada neyin beklediğine dair birtakım bilgileri elde etme arzusunda olacaktır ve bu bilgilere ulaşmanın en kolay yolu da bu süreci daha önce tecrübe etmiş bireylerdir. Bu noktada hemşehrilik önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç mekânsal olarak yer değiştirmenin yanı sıra esasında bireyler ve toplumların değerler dünyasında da köklü değişimlere neden olmaktadır. Öyle ki, göç eden bireyler veya toplumlar en nihayetinde göç ettikleri toplumun değerler dünyasında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu duruma göç edenlerin göç ettikleri topluluklara entegrasyonları noktasında bakıldığında değerler dünyasındaki birtakım değişimlerin kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Türkiye’de dış göçler büyük oranda 1961 yılından itibaren düzenli olarak meydana gelmiştir. Bir devlet politikası olarak başlayan işçi göçleri akabinde kontrol edilemeyen bir hal almış ve çeşitli yollarla Türkiye’den Avrupa’ya göçler artarak devam etmiştir. İlk olarak Federal Alman Cumhuriyeti’ne gerçekleşen göçleri Belçika, Avusturya, Hollanda, Danimarka ve Fransa takip etmiştir. Türkiye’den Avrupa’ya göç etme noktasında ilk göçler sonra gerçekleşecek olan göçlerin önünü açmıştır. Bu hususta ilk göç eden göçmenlerin edindikleri bilgi ve tecrübeler sonraki göçmenler için bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Muş ilinin Varto ilçesinden Avrupa’ya göç eden Vartolu göçmenlerin göç süreci, bu süreçte hemşehriliğin ne tür bir etki alanı oluşturduğu ve hemşehriliğin göç konusunda Vartolu göçmenleri hangi açılardan etkilediği incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Varto’dan Avrupa’ya göç eden Vartolu göçmenlerin neden yoğun olarak Almanya ve Fransa’ya göç ettikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Avrupa’ya Göç Sürecinde Hemşehriliğin Etkisi: Varto İlçesi Örneği” konulu bu çalışma 3 temel bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde göç olgusu kavramsal ve kuramsal olarak ele alınmıştır. Göç kavramı farklı açılardan tanımlanmaya çalışılmış, göçlerin nedenleri ve türleri yaşanmış göçler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra göç teorilerine yer verilmiş ve Türkiye’de yaşanan iç göçler ve dış göçler nedenleriyle beraber açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde araştırmanın metodolojisine yer verilmiştir. Bu bağlamda hemşehriliğin Muş’un Varto ilçesinden Avrupa’ya göç eden Varto kökenli göçmenlerin göç süreci ve göç sonrası yaşantılarına etkisi çalışmanın konusu olarak ifade edilmektedir. Öte yandan Muş ilinin Varto ilçesinden Avrupa’ya göç eden Varto kökenli göçmenler üzerinde hemşehriliğin ne tür etkiler oluşturduğunun incelenmesi ve etki alanlarının ortaya konulması çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Hemşehriliğin oynadığı temel toplumsal rollerin neler olduğu ise bu çalışmanın ana problemi olarak ifade edilmektedir. Yine ikinci bölümde ele alınan bir diğer konu da araştırma evren ve örnekleimidir. Burada çalışmanın araştırma evreni Almanya ve

Fransa'da yaşayan Varto kökenli göçmenlerden oluşmaktadı. Varto kökenli göçmenlerin en yoğun yaşadıkları ülkelerin Almanya ve Fransa olması bu iki ülkenin tercih edilmesindeki temel neden olmuştur. Çalışmada Almanya ve Fransa'da yaşayan 40 Varto kökenli göçmen ile görüşülmüştür.

Çalışmanın çnc bölümünde ise toplanılan veriler; "Gç Süreci ve Hemşehirlik", "Göç Sonrası Süreç ve Hemşehirlik", "Sosyo-Kültürel İlişkiler ve Hemşehirlik", "Sosyo-Ekonomik İlişkiler ve Hemşehirlik", "Stk'laşma ve Hemşehirlik" olmak üzere 5 farklı tema adı altında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ SÜREÇLERİ VE TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA GÖÇ

Göç, çeşitli sebeplerle bireylerin ya da grupların buldukları yerleşim yerlerinden ayrılarak başka bir yerleşim yerine gitmelerini ifade etmektedir. Tarihte zorunlu göçler olduğu gibi yaşam standartlarını yükseltmek isteyenlerin tercihi olan gönüllü göçler de yaşanmıştır. İnsanlık tarihi süresince var olan göç olgusu sadece coğrafi bir yer değiştirme değil çok daha kapsamlı ve komplike bir kavramdır.

Türk Dil Kurumu göç kavramını “*Ekonomik, toplumsal siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*” şeklinde tanımlamaktadır.¹

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tanımına göre göç (migration) “*Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir*”.²

Birçok tanımı yapılan göç kavramının en geniş ifadesi ile bireylerin buldukları yerden ekonomik siyasal sosyal ve diğer nedenlerden dolayı ayrılarak başka bir yere hareket etmeleri şeklinde tanımı yapılmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164). Yer değiştirme ister uzun süreli ister eğitim veya çalışma gibi kısa süreli bir değişim olsun her türlü yer değiştirme göç kapsamında değerlendirilmiş, gidilen yerde geçirilen süreye dikkat edilmemiştir (Sağlam, 2006, s. 34). Bunun yanında Birleşmiş Milletler ise göç kavramını “bireyin farklı bir ülkede bir yıl veya daha fazla bir süre yaşamak” olarak tanımlar.³ Küresel bağlamda göç kavramı tanımlanırken bir yıldan fazla bir süreyi kapsamaması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler kısa süreli yapılan hareketlilikleri göç olgusu dahilinde değerlendirmemektedir.

Göç kavramı göçün nedenleri, oluş biçimi ve süresi gibi farklı bağlamlarda değerlendirilmektedir. Bu durum göçün genel geçer bir tanımının yapılmasını engellemektedir. Farklı açılardan farklı tanımlamaları yapılan göç kavramı bireyleri

¹<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.06.2022

²<https://www.iom.int/about-migration> Erişim Tarihi:01.06.2022

³<https://www.un.org/en/global-issues/migration> Erişim Tarihi: 01.06.2022

etkilediği gibi yer değiştirme sonucunda hem terk edilen hem de yeni yerleşim yeri olarak seçilen yeri de ekonomik, kültürel ve sosyal açılardan etkilemektedir. G kavramı yalnızca coğrafi bir yer değiştirme değil, sonuçları itibari ile çok daha geniş kapsamlı bir olgudur.

G; sosyal, kültürel ekonomik ve siyasi açılardan coğrafi bölgeleri etkileyen bir nüfus hareketliliği olarak tanımlanmaktadır (zer, 2004, s. 11). Göçler yalnızca ülke sınırları içerisinde değil ülkeler arasında da gerçekleştiği için küresel çapta etki oluşturan bir olaydır.

1.1.G eşitleri

Göçler; sebepleri, süresi, oluş biçimi gibi açılardan çeşitlilik arz etmektedir. G olgusunun mutlak bir tanımı olmadığı gibi tek bir türü de yoktur. Farklı özelliklere sahip g türleri i g, dış g, gönüllü g, zorunlu göç, mevsimsel g, sürekli g, beyin göçü gibi türlere ayrılır.

İ Güç: bir ülke sınırları içerisinde herhangi bir yerden başka bir yere yapılan nüfus hareketleridir. İ göçler sürekli olabilecekleri gibi belirli zamanlar çerçevesinde geçici de olabilirler. İ göçler kırdan kente, kırdan kıra, kentten kıra ya da kentten kente şeklinde gerçekleşir.

Dış G: En genel ifadesi ile ülkeler arasında gerçekleşen nüfus hareketliliğidir.

Gönüllü G: G gerçekleştirecek olan göçmen kendi istek ve iradesi ile bu eylemi gerçekleştiriyor ise buna gönüllü g denmektedir. Gönüllü glere serbest g de denilmektedir (Yalm, 2004, s. 14).

Zorunlu Göç: Göçmenin kendi iradesi dışında gerçekleştirdiği yer değiştirme olayına zorunlu göç denilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 167). Zorunlu göçler deprem, tsunami gibi doğal felaketler sonucunda gerçekleşebileceği gibi bir ülkede yaşanılan savaş, terör ve siyasi sorunlar gibi birtakım problemler sonucunda da gerçekleşebilir. Zorunlu göçler; işkence, baskı, tehdit gibi etmenlerle beraber doğal afetler, ekonomik planlar, nükleer ve kimyasal projeler gibi farklı sebeplerin sonucunda istem dışı gerçekleşen glerdir. Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin büyük bir kısmı zorunlu göçe örnek verilebilir.

Mevsimsel Göç: Yılın belirli zaman dilimlerinde gerçekleşen ve sınırlı bir süreyi kapsayan göçlerdir. Mevsimlik göçe geçici göç de denilmektedir. Diğer göç türlerinden ayrılan en belirgin yanı göçmenin ayrıldığı yaşam yerini tamamen terk etmemiş olmasıdır. Mevsimlik göçler yılın belirli zaman dilimlerinde gerçekleşir ve biter. Karadeniz'e çay toplamaya giden mevsimlik işçilerin gerçekleştirdiği göç buna örnek verilebilir. Kısa süreli yapılan bu tarz mekân değişikliklerinin ise göç olup olmadığı tartışılmaktadır.

Sürekli Göç: Bireyin ayrıldığı yaşam yerini kesin olarak terk ettiği göçlerdir. Sürekli göç gönüllü olabileceği gibi çeşitli sebeplerden dolayı zorunlu da gerçekleşebilir.

Beyin Göçü: Çeşitli niteliklere sahip bireylerin gerçekleştirdiği göçün doğal sonucu olarak karşımıza çıkan beyin göçü, tercih edilen yeni yaşam yerinin kalitesini yükselterek terk edilen yaşam yerinin sahip olunan nitelikten mahrum bırakılmasına sebep olur. Her göç itici ve çekici faktörlere sahiptir. Bireyin terk ettiği yerin özellikleri itici faktör olurken yeni yerleşim yeri olarak seçilen yerin özellikleri ise çekici faktördür. Beyin göçünde çekici faktör bireyi etkilemektedir. Bu faktörler daha kaliteli bir yaşam tarzı, yüksek maaş, itibar ve saygınlık gibi nedenlerken itici faktörler beklenen değer görülmemesi, istenilen mevkide iş bulamama, yeterli düzeyde maaş alamama gibi nedenlerdir. Beyin göçünün en fazla gelişmemiş ülkeler ile siyasi istikrarsızlıklar yaşayan ülkelerde olduğu da belirtilmektedir (Gibson, 2011, s.11'den aktaran Akyıldız, 2019, s.10).

İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşen ve insanlığın var olduğu her dönemde gerçekleşecek olan göç olgusu yasal ve yasal olmayan şekilde de ayrıma tabi tutulmaktadır.

Yasal Göç: Bir kişinin hukuki haklar ve sorumluluklara riayet ederek gerçekleştirdiği göç türüdür. Yasal göç sonucunda kişi seçmiş olduğu yerleşim yerinde resmi olarak yaşama hakkına sahiptir.

Yasal Olmayan Göç: Yasal olmayan göç ise illegal yollar ile yapılan yer değişikliklerine denir. Kaçak yollarla bir başka ülkeye gitmek en çok karşılaşılan yasa dışı göç şeklidir. Bu şekilde gerçekleştirilen göçlerde göçmen ülkeden sınır dışı edilir.

Çok farklı türlere sahip olan göç olgusu oluş biçimi yönüyle farklılık arz ettiği gibi sebepleri bakımından da farklılık arz etmektedir. Tüm toplumlarda gerçekleşmeye devam eden göç hareketi hem mekânsal bağlamda hem de bireysel olarak tüm paydaşların etkilendiği ve göç hareketinin bu etkilenme sonucunda küresel bir olguya dönüştüğü inkâr edilemez bir gerçekliktir.

1.2.Göç Kuramları

Göç olgusu, birçok açıdan ele alınan ve farklı disiplinlerin konu alanına giren çok kapsamlı bir kavramdır. Göç sürecine yön veren farklı birtakım etmenler vardır. Nitekim bu konuyu elen alan araştırmacılar kültürel, dinsel, ekonomik, politik, eğitim ya da farklı unsurlar üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Göç üzerine yapılan çalışmalarda mutlak bir sebep ve sonucun olmaması, ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel gibi birçok etkenin göç olgusunun oluşumunda etkin rol oynaması, farklı açılardan göç kavramının incelenmesine ve farklı teorilerin gelişmesine neden olmuştur. Farklı disiplinlerin göç olgusunu kendi sistemleri içerisinde değerlendirmeleri, göçün birden çok kavramsal çerçeve ve kuramsal bakış açısı doğurmasına sebep olmuştur. Bu çeşitlilik göç kanunları ya da kuramları ekonomi, siyaset, coğrafya, demografi ve sosyoloji gibi alanlarda farklı açılardan ele alınması sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi açılardan göç olgusunu ortaya koyan göç kuramları incelenerek açıklanacaktır.

1.2.1. Ravenstein'a Göre Göç Sürecine Yön Veren Yasalar

Ernst Georg Ravenstein tarafından 1885 yılında yazılan "Göç Kanunları" (The Laws of Migration) adlı makale göç ile ilgili ulaşılan ilk bilimsel çalışma niteliği taşımaktadır (Yalçın, 2004, s.22). Dr. William Farr'a tepki niteliği taşıyan bu çalışma göç olgusunu ilgilendiren ilk kuramsal çalışma olması sebebi ile önem arz etmekte ve sonraki kuramlara ilham kaynağı kabul edilmektedir.

Dr. William Farr'a göre göç hiçbir kanuna ve kurala bağlı olmaksızın gerçekleşen bir olgudur. Göç bir kanun ve kuralla sınırlandırılmaz. Ravenstein ise bu fikre karşı olarak Göç Kanunlarını 7 maddede ortaya koymayı hedefler. Ravenstein'in hareket noktası olan bu 7 kanun şunlardır (Ravenstein, 1885, s.198-199):

1. Göçler genellikle kısa mesafeli yerler arasında gerçekleşir. Uzak mesafelere göç oranı kısa mesafelere göç oranına göre oldukça azdır. Göçler çoğunlukla büyük ticaret ve endüstri merkezlerine doğrudur.
2. Göç bir silsile halinde gerçekleşir. Bir kentin ekonomik imkanları arttıkça yakın köylerden bu kente göç gerçekleşir, boşalan köylere de daha uzak yerlerden göçmenler yerleşir. Bu durum tüm ülke geneline yayılarak silsileyi oluşturur. Bunun doğal bir sonucu olarak da göçmen nüfusu göç ettikleri yerlerdeki yerli nüfus oranını geçecektir.
3. Yayılma süreci ile kendine çekme süreci birbirlerinin tersi olsalar bile benzer özelliklere sahiptir. Göç olgusunda asıl amaç göç değil amaca ulaşmak için başvurulmuş bir yöntemdir. Göçmenlerin göç olgusundan beklentileri farklı farklı olmakla beraber çoğunlukla ekonomik ve farklı iş imkanlarından faydalanabilmektir.
4. Her zaman göç olgusunda bir zıtlık mevcuttur. Bu zıtlık göç alan yerlerin de mutlaka göç veriyor olmasıdır.
5. Uzun mesafeli göçlerde amaç büyük yerleşim yerlerindeki ticaret ve endüstri olanaklarına ulaşmaktır. Bu yüzden uzun mesafeli göçler daha çok ekonomik temellidir.
6. Bir ülkenin kent ve kırsal bölgelerindeki göç yoğunluğu farklıdır. Kentlerden göç etme isteği daha az iken köylerde göç eğilimi her zaman daha fazladır.
7. Cinsiyetlere göre göç etme isteği de farklılık arz eder. Kadınlar göç etme konusunda erkeklere oranla daha fazla istek gösterirler.

Ravenstein bu 7 maddelik göç kanununda göç olgusunun gerçekleşmesinin aşamalarını göç basamakları, göçün mesafesi ve cinsiyet gibi ayrımlarla ifade eder. Bu kanun genel geçer bir göç kanunu olmaktan ziyade belirli bölgeler ve yerleşim yerleri için kabul edilebilir bir kuram niteliği taşımaktadır. Ravenstein'in "Göç Kanunları" adlı makalesini yazarken İngiliz nüfus sayımlarını dikkate almış olması da bu görüşü doğrular mahiyettedir. Dünya üzerinde gerçekleşen göçlere bakıldığında cinsiyet mesafe gibi konularda farklılıkların yaşandığı görülmektedir. Her ne kadar kapsayıcılığı düşük bir kuram olsa da iç göçleri açıklama açısından ve ilk kuramsal deneme olması açısından dikkate alınması gereken bir kuram değeri taşımaktadır. Ravenstein bu 7 maddelik kanunları yeterli görmeyip daha sonra siyasi ve sosyal

açından da göçlerin meydana geldiğini söylemektedir. İklim koşulları, kötü yönetim, ağır vergiler gibi sebeplerin de göç olgusunu hareketlendirdiğini ancak tüm bunların ekonomik temelli göçlerin yerine asla geçemeyeceğini de tekrar ifade etmiştir.

1.2.2. Petersen'a Göre Göç Tipolojileri

William Petersen genel bir göç teorisi oluşturmaya çalışırken iç göç ve dış göçü bireysel ve toplumsal bağlamda analiz ederek tek bir çerçevede sunmaya çalışmıştır. Bu alanda “Genel Bir Göç Tipolojisi” (A General Typology of Migration) adlı bir çalışma sunmuş ve bu çalışmasında göç kategorilerini tanımlayarak göç türlerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Petersen'in (1958) çalışmasındaki göç türleri aşağıda incelenmiştir:

- a- *İlkel (Primitive) Göç*: Ekolojik sebeplerin ortaya çıkardığı göç türüdür. Petersen ilkel göçü, insanlığın ekolojik sebepler sonucunda itme etkisi ile gerçekleştirdiği göçler olarak tanımlarken ilkel toplulukların göçlerini muhafazakâr olarak tanımlar. Muhafazakâr göçlerde göçmenler ayrıldıkları yaşam alanlarına benzer başka bir yaşam alanına göç ederler.
- b- *Zorunlu (Forced) Göç*: Zorunlu göçlerde göçmen iradesi yoktur. Dışarıdan uygulanan bir baskının sonucu olarak gerçekleşir. Bu baskı devlet ya da sosyal bir kurumdan gelebileceği gibi bunlara benzer unsurlardan da gelebilir.
- c- *Yöneltmiş (Impelled) Göç*: Göçmenin iradesinde olan göçlere denir. Bu göç türünde gitme ya da kalma kararı göçmenin kendi vereceği bir karardır. Sosyal bir baskı sonucunda dahi gerçekleşiyor olsa da bu göç türünde göçmen gideceği yerleşim yerini kendi belirleme hakkına sahiptir.
- d- *Serbest (Free) Göç*: Göç edip etmeme kararının kesin bir şekilde bireyde olduğu göç türüdür. İlkel, zorunlu ve yöneltmiş göç türlerinde dışarıdan bir müdahaleden söz edilirken, serbest göçlerde kişiler kendi iradeleri ile göç etmeye karar verirler.
- e- *Kitlesel (Mass) Göç*: Çok sayıda insanın bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine aktarılmasına kitlesel göç denir. Kitlesel göçlerde iletişim ağları ve teknolojinin gelişmesi etkin rol oynamaktadır. Kitlesel göçler diğer türlere oranla daha az gerçekleşmektedir.

Petersen, 5 türe ayırdığı göç olgusuna tipolojik bir yaklaşım ile yeni bir bakış açısı kazandırmış ve göç türlerine ilk defa muhafazakâr ve yenilikçi kavramlarını dahil etmiştir. Petersen göç kavramını açıklarken kavramsal tipolojiler ortaya koymasının yanı sıra kuramsal düzeyde sistematik bir çerçeve oluşturmuştur (Şimşek, 2018, s.21).

1.2.3. İlişkiler Ağı Kuramı

Hem göçmenlerin göç etmiş oldukları ülkede hem de göç alıp veren ülkeler arasında kurdukları sosyal ağlar ve bu ağların devam eden karşılıklı göç süreçleri üzerindeki etkisi ilişkiler ağı kuramının temelini oluşturmaktadır. Wilpert'e göre öncü göçmenler göç alan ve veren toplumları birbirine bağlayan bir altyapı oluşturur ve bu, göç veren toplumun diğer bireylerine göç fırsatı sağlar. Sonradan göç edenler ilk göç edenlerin tecrübelerinden faydalanır ve göç zamanla kendini devam ettiren bir sürece dönüşür (Yalçın, 2004, s.50).

Göç teorileri göçün sebeplerini genellikle ekonomik sebeplere dayandırmaktadırlar. İlişkiler ağı kuramında ise bu ekonomik sebepler kabul edilmekle birlikte sosyal ağların da göç kararının verilmesinde başlıca faktörler arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Kuramda göçün sebepleri ve göçmen tercihlerinin sosyal yapılara da bağlı olduğu öne sürülmektedir (Rochelle ve Shardlow, 2013, s.426). İlişkiler ağı kuramı esasında göçe dair bir zincirleme süreci ifade etmektedir. Kurama göre göç eden birey göç ettiği ülkeye ayak bastığı andan itibaren bir ağ inşası başlamaktadır. Diğer göçmenlerle birlikte oluşmaya başlayan bu ağ potansiyel göçmenler için göçün sürekliliğini sağlayan bir faktöre dönüşmektedir. Bu şekilde göç etmek isteyen bireyler ağın olduğu yere daha rahat göç etme imkânı bulmaktadırlar (Fawcett, 1989).

İlişkiler ağı kuramı, sahip oldukları toplumsal ağlar çerçevesinde bireylerin bu konudaki deneyimini dikkate almakta ve göçü incelerken göç eden bireylere odaklanmaktadır. İlişkiler ağı kuramına dair çağdaş literatürdeki en önemli yaklaşımlar arasında Massey vd.'nin (1993) çalışması olarak ön plana çıkmaktadır. Massey vd.'ne (1993) göre göçmen ağları mevcut ve eski göçmenler ile göçmen olmayan bireyler arasındaki bağı arkadaşlık, akrabalık ve toplumun kökenleri aracılığıyla kurmaktadır.

Massey vd. (1993) burada azalan maliyetlere ve risklere odaklanmaktadır. Şöyle ki; arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinin doğası gereği göç eden bireyler gidilen yerde belirli insan gruplarını oluştururlar. Göçmenler, göçmen olmayanlarla bir şekilde bağlıdırlar ve yeni göç edenler göç ettikleri yerde kendilerine yardım ve istihdam imkânı sağlayabilmek için arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinden faydalanırlar. Zamanla ağ bağlantılarının sayısı belirli bir eşiğe geldiğinde göç kendini devam ettiren bir yapıya dönüşür ve kendini yenileyen bir hal alır. Yeni gelen her göçmen akraba ve arkadaş grubuyla oluşan göçün maliyetini azaltarak göçün artmasına ve yayılmasına neden olur ve bu şekilde süreç kendini yineler. Öte yandan göçmen ağları yeterince gelişmişse bu riskleri azaltarak göçü de güvenli bir hale getirir. Dolayısıyla maliyetleri önemli ölçüde azaltan bu ağların kendi kendini devam ettiren bu gelişimi büyük ölçüde risklerin azalmasıyla açıklanmaktadır (Massey vd. 1993).

İlişkiler ağı kuramına göre sosyal ağlar başlangıçta herhangi bir ihtiyaca göre kurulabilir ve zamanla kendiliğinden gelişir veya değişir. Bu ağlar sayesinde göç süreci desteklenir ve göç potansiyeli artar. Kurulan ağlar göçün ekonomik ve sosyal maliyetini azaltacağı gibi bu ağlar sayesinde oluşan yardımlaşma mekanizması ekonomik ve sosyal yükleri de azaltır. Sonuç olarak kurulan ağlar ile mevcut ve devam eden göç süreçleri arasında karşılıklı bir etkileşim oluşur (Çağlayan, 2006, s.86).

Göçmen ağları esasında birçok yönden etki gücüne sahip mekanizmalardır. Bu ağlar göç eden bireyleri ya da toplulukları sosyo-ekonomik açıdan olumlu etkileyebileceği gibi olumsuz da etkileyebilir. Örneğin; göçmen ağları bireyleri içinde bulunduğu toplumdan yalıtma ve kendi toplumu içinde kapatma gibi sonuçlar doğurabilir. Göçmen ağlarının varlığı göç eden bireylerin ev sahibi toplumla temasını azaltabilir. Bu yönüyle bakıldığında ilişkiler ağı sistemi göçmen ağlarının bireyleri kendi kültürü içerisine kapatarak göç edilen ülkeye uyumdan uzaklaştırdığını da göstermektedir (Yalçın, 2004, s. 54).

1.2.4. İtme – Çekme Kuramı

Göç olgusu açıklanırken itme-çekme kavramları oldukça önemli bir yer tutar. Ayrı ayrı incelenen itici ve çekici nedenler Everett S. Lee tarafından “İtme-çekme” teorisi olarak sistemli bir hale getirilmiştir.

Everett S. Lee tarafından kaleme alınan “Göç Teorisi” adlı makalesinde İtme-çekme teorisine yer vermiştir. Lee’ye (1966, s.59-50) göre her göç hareketi kalkış yeri, varış yeri ve mevcut yer değiştirmenin mesafesini içeren bir olgudur. İster kısa mesafeli olsun ister uzun mesafeli her göç hareketinde “kalıcı ya da yarı kalıcı” bir yer değişikliği vardır. Bu yer değişikliğinde 4 unsurdan söz eden Lee bunları şu başlıklara ayırır:

1. Köken ile alakalı etmenler
2. Varış yeri ile alakalı etmenler
3. Karşılaşılan engeller
4. Kişisel etmenler

Bu dört unsurun gerçekleşen göç hareketine olan etkisi ise Lee’ye göre hem yerleşim yeri olan hem de göç edilecek varış yeri olarak düşünülen yerin itici ve çekici etmenlerine bağlıdır. Ayrıca bu etmenler sübjektiflik içermekte ve her göçmen için farklı oranlarda etki oluşturmaktadır (Lee 1966, s. 49-50). Lee göçün yoğunluğu ile ilgili görüşlerini 6 esas şeklinde ortaya koyar (Lee 1966, s.52-54):

1. Bir bölgenin göç hacmi o bölgede yer alan alanların çeşitliliğine göre değişir.
2. Göç hacmi, insanların çeşitliliğine göre değişkenlik gösterir. Bir bölgede ırk, köken, eğitim, gelir düzeyi gibi özellikleri farklılık gösteren insan kümesi ile benzerlik gösteren insan kümesinin göç eğilimi eşit değildir. Farklılık olan bölgede göç yoğunluğu daha fazladır.
3. Göç hacmi göçü engelleyen unsurların ortadan kaldırılıp kaldırılmaması ile ilişkilidir. Göçü etkileyen unsurların en önemlilerinden biri de göçü etkileyecek engellerin zorluk seviyesidir.
4. Göç hacmi, ekonomi ile ilişkilidir. Ekonominin varış kalkış yeri açısından değeri göç hacmini etkileyen en önemli unsurlardandır. Ekonomik gelişmeler ile beraber yeni işletmeler ortaya çıkar. Yeni işletmeler hızla işçi alımına yönelir. Eski işletmeler ise Lee’ye göre uzaklardan gelen göçle beraber yeni işçi arayışına girer. Bu döngü, ekonomi geliştikçe artarak devam eder
5. Göçün hacmi; zaman içerisinde gelişen ekonomi, insan çeşitliliğinin artışı, bölgelerin farklı özelliklerinin çoğalması gibi sebepler ile artış gösterir. Göç için kontroller ve kurallar oluşturulmaz ise bu durum da göç hacminin zaman

içerisinde artmasına neden olur. Sert tedbirler alan ve katı kuralları olan bölgelerin göç hacmi her zaman daha azdır.

6. Göçlerin hacmi, bölgedeki ekonomik kalkınmaya göre değişir.

Lee'ye (1966) göre göç olgusunda az gelişmiş bölgelerin düşük geliri itici unsur iken gelişmiş ülkelerdeki gelir düzeyinin yüksek oluşu ve iş imkanlarının farklılığı çekici unsurdur. Buna ülkemizden Avrupa'ya göçen doktorları örnek verebiliriz. Ülkemizdeki doktor maaşları itici unsur iken Avrupa ülkelerinde elde edebilecekleri kazanç çekici unsur olmaktadır. Bununla beraber Avrupa ülkelerindeki farklı iş imkanlarının çokluğu Türkiye'den hem yetişmiş insan gücünün hem de işçi gücünün farklı Avrupa ülkelerine göç etme oranını artırır. Bu durumda ülkemizin göç alan bir ülke olmaktan çok göç veren bir ülke konumunda yer aldığını söylemek mümkündür.

İtme ve çekme kuramına göre hem yaşanılan yerin hem de göç edilecek yerin olumlu ve olumsuz özellikleri vardır. Bu özellikler kişilere göre değişkenlik göstermekle beraber bunların bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etki düzeyleri de eşit değildir. Örneğin; evli bir bireyin göç ederken belirlediği kriterler ile bekar bir bireyin göç edeceği yerde aradığı kriterler aynı değildir. Çocuk sahibi bir aile eğitim olanaklarını bir kriter olarak değerlendirirken çocuk sahibi olmayan bir birey için eğitim olanakları bir kriter olmayabilir. Lee'ye (1966) göre önemli olan, bu kadar farklı bir yapıya sahip olan göç olgusunun itme ve çekme faktörlerinin doğru tanımlanıp bu faktörlerin içeriklerinin doğru bir şekilde oluşturulmasıdır.

İtme ve çekme kuramında Lee'nin dikkat edilmesi gerektiğini ifade ettiği bir diğer husus ise, varış ve kalkış yerlerindeki itme ve çekme faktörlerinin kendi içlerinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Göç olgusunda her bir yerdeki olumlu etmenler çekme faktörlerini belirlerken olumsuz etmenler ise itme faktörlerini belirlemektedir. Buradan hareketle Lee, kalkış yerinin olumlu ve olumsuz yani itme ve çekme faktörlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederken öte yandan varış yerinin de olumlu ve olumsuz itme ve çekme faktörlerinin kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Lee, 1966).

Lee'nin kuramında dikkat çeken bir diğer konu ise göçün belirleyicileri konusudur. Göçün belirleyicileri olarak iki farklı unsur sunan Lee, bunları mikro (kişisel) faktörler ve makro (kişisel olmayan) faktörler olarak açıklar. Kişisel

farklılıklara dayanan mikro faktörler göçle beraber doğacak olan hukuksal belirsizlikler, göç mesafesi, ulaşım imkanları, ödenecek bedel gibi etmenlerden oluşur. Makro faktörler ise ülkelerin göçmenler için uyguladıkları sert kanunlar, göç sistemleri, göç için uygulanan fiziksel kontroller vb. daha üst düzeydeki etmenlerdir (Lee, 1966).

1.2.5. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Kesişen fırsatlar kuramı Samuel A. Stouffer (1940) tarafından geliştirilmiş olan bir teoridir. “Kesişen Fırsatlar, Hareketlilik ve Uzaklıkla İlgili Bir Teori” (Intervening Opportunities; A Theory Relating Mobility and Distance) adlı çalışmasında Stouffer göç olgusunda mesafe unsuru üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerektiğini savunur. Stouffer, teorisinde hareketlilik ile mesafenin değil, mesafe ile araya giren fırsatların bir ilişkisinin olduğunu ve hareketlilik yerine araya giren fırsatlar kavramı üzerinde durulması gerektiğini ifade eder.

Göç olgusunda kısa ya da uzun fark etmeksizin kat edilen bir mesafe vardır. Kat edilen mesafedeki göç artışının oranı o mesafedeki fırsatların sayısı ile doğru orantılıdır. Kısacası bu teoride Stouffer (1940) belirli bir mesafeye gidecek olan insan sayısının o mesafede var olan fırsatların artışı ile doğrudan ilişkilendirdiği için, göç yoğunluğunun gidilecek mesafedeki fırsatların artışı ile artacağını, fırsatların azalması ile azalacağını iddia etmektedir.

Bu teoride genel geçerliği zedeleyen unsur olarak fırsatların niteliği ve niceliğinin ortaya koyulamaması göze çarpmaktadır. Bununla beraber göç nedenlerini de göz ardı eden bu teorinin mekânsal göç yoğunluğunun anlaşılabilmesi için bir bakış açısı sunduğu kabul edilmelidir. Ayrıca göç edilecek varış yeri ile yerleşik yer arasındaki mesafenin kısalığı ya da uzunluğu da göçmen üzerinde bir karar unsuru olmaktadır. Kısa mesafelerde göçmenin göçe karar eğilimi artacakken uzun mesafelerde bu eğilim azalacaktır. Göç edilecek yerde iş imkanlarının fazla oluşu ve diğer olanakların fazlalığı ile beraber mesafenin de kısa olması göç edilecek bu yerin göç yoğunluğunu arttıran başlıca sebeplerdendir (Jansen, 1970, s.11).

1.2.6. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı ekonomi politik temelli oluşan bir kavramsal çerçevedir. Kuram, temel olarak iki veya daha fazla ülke için karşılıklı göç sürecini içeren bir sistemi temsil etmektedir. Burada göç alıp veren ülkeler arasında genellikle göç sürecinin öncesinde de kolonyal, mali, politik veya kültürel bağlamda ikili birtakım ilişkiler söz konusu olabileceği gibi, göç Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam ve Kore ile göç ilişkisinde olduğu gibi askeri işgallere de dayanabilir (Castles ve Miller, 1998, s. 23–24).

Göç sistemleri kuramına göre karşılıklı göç ilişkileri sürecinde bulunan ülkeler birbirine yakın veya oldukça uzak ülkeler olabilirler. ABD ve Meksika arasındaki göç ve göçmen ilişkisi yakın mesafede gerçekleşen bir örnek olarak verilebilirken Fransa ve Batı Afrika arasındaki göçmen ilişkisi uzak mesafe bölgelere örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan Türkiye ve Almanya arasındaki göç ilişkileri de yine bu kuram altında değerlendirilebilir ve göç sistemine örnek olarak verilebilir (Çağlayan, 2006, s.82).

Göç sistemleri kuramına göre göçe yönelik sosyal hareketler mikro ve makro yapılarıdaki karşılıklı etkileşimlerin bir sonucudur. Burada mikro yapılar temelde göçmenlerin kendi aralarında oluşturdukları informal ağları temsil etmektedir. Çalışmamızın araştırma konusu olan hemşehrilik faktörü de bu informal ağlar kapsamında değerlendirilebilir. Makro yapılar ise dünyadaki ekonomik politik, uygulamayı ve hukuki ilişkileri içermektedir (Castles ve Miller, 1998, s. 24).

1.2.7. Zelinsky'e Göre İnsan Hareketliliğine Yön Veren Etmenler

Burada temel olarak göç hareketliliğinin insanlık tarihi boyunca yaşanan sosyal değişimler sonucunda oluşan dönemler üzerinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. Wilbur Zelinsky 1971 yılında yazdığı "Hareketlilik Geçiş Hipotezi" (The Hypothesis of The Mobility Transition) adlı makalesinde göçün niteliklerini açıklamaktadır. Göç modellerini, toplumların ekonomik ve sosyal düzeylerine göre sınıflandırmakta ve bu sınıflandırma düzeylerine göre göçlerin niteliklerini 5 farklı modelle ortaya koymaktadır. Bu modeller aşağıda incelenmiştir (Zelinsky, 1971):

1. *Modernite Öncesi Geleneksel Toplumda Göç*: Geleneksel toplumlarda göçler yerleşik göçler olmaktan ziyade, kalıcı olmayan hareketlilikten ibarettir. Kültürel olarak yaşanan bu hareketlilik sınırlı zaman ve mekân kapsamındadır. Örneğin; ticaret, savaş vb. durumlarda yaşanan hareketlilikler gibi. Ülkemize Suriye'den göç eden göçmenleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.
2. *Erken Geçiş Toplumunda Göç*: Kırsaldan kente göçün başladığı süreci kapsayan bir dönemdir. Bu toplumlarda iç göç kırsaldan kente yoğun olmakla beraber, dış göçlerden de bahsedilmektedir. 1960 ile 1980 yılları arasında Türkiye'de yaşanan göçler bu kapsamda değerlendirilebilir.
3. *Geç Geçiş Toplumunda Göç*: Kırsaldan kentlere yavaşlayarak devam eden bir göç hareketi vardır. Bu toplumlarda kentten kente göç yoğunluk kazanır. Kırsaldan kente göç yavaşlayıp dış göçlerde azalmaktadır.
4. *İleri Toplumda Göç*: Yerleşim amaçlı göçlerin yoğun bir şekilde kentten kente yoğunluğunun artarak devam ettiği görülür. Az gelişmiş bölgelerden vasıfsız ya da yarı vasıflı iş gücü göçü belirgin olarak hissedilir. Buna 1980 yılından itibaren Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen göçleri örnek verebiliriz.
5. *Süper İleri Toplumda Göç*: Gelişen teknoloji ile beraber yerleşim amaçlı göçler azalmaya başlar. Zelinsky'nin teorisini oluştururken moderniteyi ve onun gelişim aşamalarını kendine zemin olarak belirlediği görülmektedir. Modernitenin evrenselliği göz önünde bulundurulduğunda bu teorinin genelliğini kabul etmek zordur. Aksine geçerliliği, belirli toplumlar için mevcuttur.

1.2.8. Zipf'e Göre Göç Hareketlerine Neden Olan Faktörler

George Kingsley Zipf tarafından geliştirilen "Göç Çekim Kuramı"nın temelinde Stouffer'in yaklaşımına aykırı olarak göçün nüfus büyüklüğü ve mesafe ile bir ilişkisinin olduğu iddia edilmektedir. Stouffer'a göre belli bir mesafeye giden kişilerin oranı o mesafedeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı, araya giren fırsatların sayısı ile ters orantılıdır. Zipf'e (1946) göre ise iki nüfusun büyüklüğü ve mesafe ile göç arasında bir orantı oluşturulmaktadır. Burada göç edilecek yerin nüfusu ile göç arasında doğru orantı varken varış ve kalkış yeri arasındaki mesafe arasında ters orantı vardır.

Bu teorisini açıklamak için kaleme aldığı “P1 P2 \D hipotezi: İnsanların Şehirler Arası Hareketi Üzerine (The P1 P2 \D Hypthesis: On the Intercity Movement of Persons) adlı makalesinde, Ravenstein’in göç olgusundaki göçmenlerin çoğunluğunun kısa mesafeli göçleri tercih ettiği ve uzun mesafeli göçlerde ticaret ve endüstri merkezlerinin tercih edildiği görüşünü onaylar nitelikte bir teori sunmaktadır (Zipf, 1946). Göç çekim kuramı ile Zipf’in iddiası, yakın mesafenin ve nüfus büyüklüğünün göç üzerinde olumlu bir etki taşıdığıdır. Küçük şehirler arasındaki yakın mesafe büyük şehirlerin nüfus çokluğu göç olgusunun iki önemli etkeni konumundadır. Dünya tarihindeki göçlere bakıldığında bu kuramın göçlerin birçok nedenini göz ardı ettiği görülmektedir. Bu durum, diğer kuramlarda olduğu gibi göç çekim kuramında da bize göç olgusunun oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve geneli kapsayacak kanun ve ilkelerinin oluşturulmasının oldukça güç olduğunu göstermektedir.

1.2.9. Merkez Çevre Kuramı (Bağımlılık Okulu)

Samir Amin, Andre G. Frank, Immanuel Wallerstein gibi birçok düşünür tarafından geliştirilen kuram temelde dünyayı merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayırmakta ve bu ikili dünyanın ekonomik temelde bağımlı olduğunu ifade etmektedir. Kurama göre çevre ülkeler merkez ülkelerin kapitalist gelişimleri için birer ihtiyaç konumundadır ve bu da bir bağımlılık sistemi kurmaktadır. Bu sistem içerisinde merkez ülkeler ucuz iş gücü ve hammaddenin yanı sıra üretilen mal ve hizmetlerin pazarlanması için de çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı zamanda çevre ülkeler de ekonomik refahlarını arttırmak için merkez ülkelere ihtiyaç duyarlar. Kurama göre hem merkez ülkeler hem de çevre ülkeler farklı bağlamlarda ve yapılarda karşılıklı bir bağımlılık içerisindedirler (Çağlayan, 2006, s. 80).

Göç olgusu merkez çevre kuramı bağlamında değerlendirildiğinde burada hem merkez ülkelerden çevre ülkelere hem de çevre ülkelerden merkez ülkelere bir göç sürecinin yaşanabileceği söylenebilir. Örneğin, merkez ülkeler ucuz iş gücü ihtiyaçlarını karşılamak adına çevre ülkelere göçmenleri kabul etmektedir. Bunun nedeni esasında üretim maliyetlerini azaltmak adına nitelikli iş gücüne daha az ücret ödemektir. Ancak özellikle gelişen küreselleşme olgusuyla birlikte son yıllarda göçün, girdi maliyetlerinin ucuz olduğu, kurama göre çevre ülkeler olarak nitelendirilebilecek

ülkelere doğru gerçekleştiği görülmektedir. Bu da merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılığı arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.10. Neo- Klasik Ekonominin Makro Göç Kuramı

Kuramın temeli John R. Hicks'e dayandırılmakla beraber kuramın gelişiminde William A. Lewis, John R. Harris ve Michael P. Todaro etkili olmuştur. Kurama göre göçler farklı coğrafyalardaki emek arz ve talebinin değişkenlik göstermesi ile ortaya çıkar. Göç olgusu bu kuramda tamamen ekonomi temelleri üzerinden değerlendirilen bir olgudur. Dünya üzerinde sermaye ve ekonomik fırsatlar nerede ise göç yoğunluğu o bölgeye doğru ilerlemektedir. Temel olarak neo-klasik ekonomik yaklaşımın makro teorisi göçün temel nedeninin ülkeler arasındaki istihdam koşulları ve ücret farklılıkları olduğunu öne sürmektedir (Güllüpinar, 2012, s.58). Bu ulusal düzeyde ekonomik farklılıkların ve ücret dağılımındaki farkların ortadan kaldırılması ile göç olgusunun azalacağı anlamına gelmektedir. Bu kurama göre göç arz ve talep doğrultusunda itme ve çekme eylemlerini doğurmaktadır. Arzın itmesi talebin çekmesi sonucunda ortaya göç olgusu çıkmaktadır (Toksöz. 2006, s. 16).

Gelişen ekonomi dünyasında yaşam koşulları tarım toplumlarında daha kötü iken endüstri ve teknoloji toplumlarında daha iyi yönde seyretmektedir. Bu durum sonunda kırsaldaki emeğin kentlerde sanayilere aktığı görülmektedir. Bu kuramda sermayenin kentlerde yoğunlaşması sanayi sektörünün işçi gücüne duyduğu ihtiyaç kırsaldan kente göçü kaçınılmaz hale getirmektedir (Ersoy ve Şengül, 2002, s. 30). Bu kuramın temelini oluşturan iddialar şunlardır (Massey vd.,1993, s. 434):

- 1- Emek piyasaları uluslararası göç yoğunluğunun belirleyicisidir.
- 2- Ülkeler arasındaki ücret farkı emek göçünün sebebi olarak kabul edilir.
- 3- Ülkeler arasındaki aynı iş için ücret farklılığı ortadan kaldırılırsa işçi göçü son bulur.
- 4- İşçi göçü kontrol altına alınabilir. Ülkeler emek piyasalarını tekrar düzenlemeye tabi tutarak emek-ücret dengeleri sağlanırsa göçlerde kontrol altına alınabilir.

Temelde uluslararası göçlerle beraber iç göçlerin de ekonomik boyutları bu kuram ile açıklanabilir. Ülkeler arası işçi göçünde emek piyasası ne kadar etki ediyor

ise aynı durum iç göçler içinde kırsal-kent, kent-kent göçleri için geçerlidir. Ülke içerisinde farklı ücret dağılımı, düşük ücretli bölgelerden yüksek ücretli bölgelere doğru bir göç akımına neden olacaktır. Emek piyasasının gelişme gösterdiği büyük şehirler küçük şehirlerden hızla göç almaya devam edecektir. Dengelerin sağlanması, ekonomi ve piyasalardaki dalgalanmaların ülke genelinde yol açtığı göçlerin önüne geçeceği en azından daha kontrollü göçlerin yaşanacağı inkâr edilemez bir gerçektir.

1.2.11. Neo Klasik Ekonominin Mikro Göç Kuramı

Neo Klasik Kurama Larry A. Sjaastad tarafından kişilerin sosyo-demografik özelliklerinin de eklenmesi ile beraber ortaya çıkmıştır. Kuramın kurucusu Sjaastad kabul edilmekle beraber kuramı geliştiren isimler Michael P. Todaro ve George J. Borjas'tır. Bu kurama göre kişilerin göç etmeye karar vermelerindeki önemli etmenlerden biri de fayda- maliyet etkisidir (Massey vd., 1993, s. 435).

Bu kuramda göçün oluşumunu etkileyen iş imkanlarını içeren makro olgular kadar bireysel farklılıkların oluşturduğu mikro etmenler de etkili olmaktadır. Todaro ve Borjas'a göre göç bireysel bir reaksiyondur. Bu bireysel reaksiyonun ortaya çıkışında yaşam kalitesini artırma çabası ve bölgeler arasında ortaya çıkan ücret farklılıkları yatmaktadır (Toksöz,2006, s. 17). Bunun getirdiği bir sonuç olarak kişiler belirli süreçler doğrultusunda maliyet-kar hesabı yaparak göç etme ya da etmeme kararına varırlar. Mikro göç kuramında fayda yani kar maksimum düzeyde elde edilmeye çalışıldığı için göç eğilimi oluşur iddiası vardır.

Uluslararası göçlerde ülkeler arası maliyet kazanç farklılıkları göçün yoğunluğunu etkileyen en önemli husustur. Şayet ülkeler arasındaki maliyet kazanç farklılıkları eşitlenebilirse göçler kontrol altına alınıp sonlandırılabilir. Kazanç istihdam arasındaki fark ne kadar büyük ise göç yoğunluğunun fazlalığı da o oranda artış gösterir. Uluslararası göçler kişilerin kar ve maliyet hesaplarının sonucunda gerçekleşen göçlerin bütünü olarak kabul edilir. Göç kararı göç veren yer ve gidilmek istenen alternatif yerler arasındaki görece fayda maliyet karşılaştırmasına diğer bir ifadeyle "rasyonel tercihlere" dayanmaktadır (Güllüpinar, 2012, s.60).

Neo klasik ekonominin mikro boyutu göçlerin ekonomik boyutunu anlamada önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bireyin göçe ekonomik bağlamda nasıl karar

verdiğini, ekonomik süreçleri anlamak için iç ve dış göçlerin etkilenme oranlarını yorumlamada önemli bir kuram olma özelliğine sahiptir. Ancak göç olgusundaki karmaşık yapının anlaşılması için yeterli bir bakış açısı sunmamaktadır. Göçlerin yalnızca ekonomik odaklı olmadığı tarihi seyir göz önünde bulundurulduğunda inkâr edilemez bir gerçektir. Zorunlu göçlerin, felaketler, baskılar gibi sebeplerle ortaya çıkan göçlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında geniş bir perspektif sunmamaktadır.

1.2.12. Yeni Ekonomi Göç Kuramı

1978 tarihinde Jacob Mincer'in kaleme aldığı "Aile Göçü Kararları" (Family Migration Decisions) adlı makalesinde ailenin göç kararında bir etken olduğunu dile getirmesiyle temelleri atılan bu kuram, 1980'li yıllarda Oded Stark'ın çalışmaları ile gelişme göstermiştir. Bu teoride göç, bir aile stratejisi olarak görülür. Kurama önemli katkılar sunan J. Edward Taylor'a göre göç bireysel bir karar olmaktan ziyade aile fertlerinin ve hatta aile ile ilişkili olan diğer fertlerin topluca aldığı kararlar olarak görülür. Göç ailenin ekonomik bağlamda yükselmesini hedef edindiği için aile bireylerinden bir veya birkaçının gerçekleştirdiği bir olgudur. Bu teoride dikkat çeken bir diğer husus ise göçü gelir düzeyi düşük olan değil biraz daha iyi bir gelire sahip olup bu geliri riske atabilen ailelerin gerçekleştirdiğidir (Adıgüzel, 2016, s. 28).

Yeni Ekonomi Göç Kuramı'nda üç kavram dikkat çekmektedir. Aile içi bağlar ve çıkarlar göz önünde bulundurulduğu için "diğergamlık", gelir düzeyinin artırılarak sosyal ve ekonomik bir gelişim hedeflendiği için "güvence" ve göç ile beraber asli vatanda birikim yapma eğiliminde olduğu için "yatırım" kavramları ile teori açıklanmaktadır (Bozdağ ve Atan, 2009, s. 165).

Bu kuramın önermelerini şu şekilde sıralayabiliriz (Güllüpmar, 2012, s.63-64):

1. Göç analizlerinde bireyler değil aileler incelenmelidir.
2. Ücret farkı olmasa dahi aile gelirini çeşitlendirmek adına da göçe karar verilir. Bu durumda ücret farkları göç olgusu için şart değildir. Ya da başka bir ifade ile ücret farklılığının ortadan kaldırılması göçü engellemeye yetecek bir unsur değildir.

3. Aile bireyleri için yapmak istedikleri yatırımlarda sermaye ve riskin aza indirilebilmesi adına iç ve dış göç kararları alınabilir. Bu durum ülkeler arasında ücret farkı olmasa bile göçün ortadan kalkmayacağını bir kez daha ifade etmektedir.
4. Göç veren bir ülkede piyasalarda dengesizlik var ve süreklilik yok ise ücret farkları eşitlense dahi uluslararası göçler her zaman çekici gelecektir.
5. Ülke hükümetleri, iş gücünü etkileyen diğer etmenleri kontrol altına almakla beraber göç hızlarını etki altına alabilirler.

Yeni ekonomi göç kuramı teorisinde göçe karar vermenin bireysel değil, aile bireyleri olarak alınan toplu bir karar olduğu iddia edilmektedir. Bu iddia göç olgusunun ortaya çıkış aşamalarını açıklamak açısından önemli bir basamaktır. Ayrıca göçmenin kazancını “yatırım” amaçlı birikip biriktirmediğini de ortaya koyar. Şayet aile içinde alınan karar doğrultusunda göç gerçekleşmiş ise göçmen kazancını kendi yurdunda yatırım için ailesine gönderme eğilimi sergiler.

Neo klasik ekonominin mikro göç kuramı ile yeni ekonomi göç kuramının benzer yanları olduğu gibi farklılık arz ettikleri görüşler de vardır. Her iki kuramda göç olgusunu mikro düzey modeller etrafında değerlendirirken uluslararası göçler hususunda farklı görüşler ileri sürerler. Bu farklılıkları şu şekilde ifade edebiliriz (Massey vd., 1993, s. 440):

1. Uluslararası göçlerde karar verici birey olabileceği gibi aile fertlerinin toplu kararı da olabilir.
2. Gelir maksimize edilirken risk minimize edilmelidir.
3. Ekonomide iyi piyasaların karşısında her zaman kötü piyasalar varsayılr.
4. Göç kararının ne ölçüde sosyal bir bağlama oturtulduğu, gelirin bireye göre mi yoksa toplumda kabul gören bir referans aralığına göre mi değerlendirildiği önemli bir husustur.

1.2.13. Davranışsal Yaklaşım

Bu teori göçe neden olan itici ve çekici etmenlerin bireysel ele alınması gerekliliği ile beraber kişilerin göç edecekleri yerlerde elde edecekleri faydanın “yer yararlığının” göç kavramında etkili olduğu fikri ile ortaya çıkan bir teoridir. Julian Wolpert’in 1965 tarihinde kaleme aldığı “Göç Etme Kararının Davranışsal

Özellikleri” (Behavioral Aspects of the Decision to Migrate) adlı makalesine göre göç olgusunda bir yerin iticiliği ya da çekiciliği sübjektif bir konudur. Kişilere göre farklılık arz eden bu husus göç kararının da bireysel olarak değerlendirilmesi gereken iticilik ve çekiciliğin bir sonucu olduğunu belirtir (Wolpert, 1965). Bir bölgenin itici ya da çekici özellikleri herkes için aynı olamaz. Yerin itici ya da çekici özellikleri değil, bireyler açısından “yer yararlılığı” göç kararının açıklanmasında temele alınması gereken husustur.

Speare’in (1974) göç olgusuna dahil ettiği “memnuniyetsizlik eşiği” kavramı bu teorinin de gelişmesine katkı sunmuştur. “Memnuniyetsizlik eşiği” olarak kabul edilen durum, göçmenin yaşam standardında değiştirmek istediği şeylerdir. Göç olayının başlaması ile beraber memnuniyetsizlik eşiği aşılmaya başlanır. Göç veren yerlerdeki itici etmenler kişiler için memnuniyetsizlik eşiği olarak değerlendirilebilir. Burada davranışsal kuramın sınırları ve çizmiş olduğu çerçeve her göçmen için değişiklik göstereceği sonucuna binaen kuramın uygulanabilirliğin oldukça güç olduğu görülmektedir.

1.3. Türkiye’de İç ve Dış Göç

Tüm dünyada geçerli olan ve göçü tetikleyen dinamikler büyük oranda Türkiye açısından da geçerlidir. Örneğin göçe yön veren temel dinamiklerden biri olan ekonomik kaygılar dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Türkiye’de de gerek iç göç gerekse de dış göç sürecini yakından etkilemiştir. İç göç açısından bakıldığında sanayileşmeye bağlı kentleşme yani sermaye yoğun kentlerin oluşması ve bunların iş gücüne ihtiyaç duyması Türkiye’de göçü tetikleyen temel faktörler olarak ifade edilmektedir.

1.3.1. Türkiye’de İç Göç

Türkiye’de 1950’li yıllar, kentleşme tarihi için önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de 1950’li yıllar itibariyle kırdan kente göç süreci giderek hız kazanmıştır. Bu süreçte özellikle büyükşehirlerde ortaya çıkan gecekondu yapılar, modern kent yaşamı ve geleneksel kır yaşamı arasında meydana gelen çatışmanın bir sembolü olmuştur. Bu gecekondu kültürü hem kırsal hem de kentli olarak gösterilebilecek bir kültürel yaşam biçiminin göstergesi haline gelmiştir (Anık, 2022, s. 38). Öte yandan bu yıllarda

başlayan Batı yardımları ile beraber tarımda makineleşmeye gidilmiş bu da kırsal alanlarda iş gücü fazlalığına, iş gücü fazlalığı da kırsaldan kentlere göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Kırsal alanların ekonomik ve sosyal imkanlarının kent imkanlarına oranla çok düşük olması kırsaldan kente göçün aktif bir şekilde gerçekleşmesi sonucu doğurmuştur. Bu da Türkiye’de kent nüfusunun artmasına ve kırsal kesimlerde nüfusun azalmasına neden olmuştur.

1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye’nin kalkınma stratejisini oluşturan sanayileşme ile beraber kırsaldan kente göç giderek ivme kazanmış ve böylece Türkiye hızla kırsal nüfusun azalıp, kentli nüfusun kayda değer artışlar gösterdiği bir ülke konumuna gelmiştir. 1955 yılında %24,4 olan kent nüfusu 1980 yılına gelindiğinde %42,8 olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşmeyle beraber popülerlik kazanan göç olgusu birbirlerini tetikleyen iki olgudur. Birbirleri ile doğru orantılı olan göç ve kentleşme kavramları Türkiye’de 1960’lı ve 1980’li yıllar arasında hız kazanmıştır. Bu yıllar arasında kentleşmeye bağlı olarak kırsaldaki tarımsal faaliyetler giderek azalmaya başlamıştır. Akabinde çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar baş göstermekle beraber devlet politikasının da bu sorunları çözme konusunda yanlış ve yetersiz kalması tarihsel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıray, 1982).

Türkiye’de yaşanan iç göçlerin temel sebebi olarak 1950’li ve 1960’lı yıllarda gerçekleşen ekonomik ve toplumsal değişimler gösterilebilir (Kıray, 1968). Sanayileşme hamlesinin ivme kazanması ve tarımda makineleşme bu yıllarda iç göçün gerçekleşmesini sağlayan iki temel dinamik olmuştur. Tarımda makineleşmeye gidilmesi sonucu kırsalda iş gücü fazlası oluşmuş ve fazlaşan bu iş gücü sanayileşmiş büyük kentlere doğru göç etmeye başlamıştır. Bu göç hareketinin sadece ekonomik değil siyasi ve sosyal birçok sonucu da olmuştur.

Köyler başlangıçta sosyal ve ekonomik hayatı etkilemeyecek şekilde yavaş bir tarzda kentlere göç etmeye başlamış olsa da daha sonraki ekonomik sorunlar, köylerin hızlıca kentlere göç etmesine sebep olmuştur. Ekonomik gücünü kaybeden toprak sahibi köylüler, ayakta kalabilmek için göç yolunu seçmenin yanında tarımda makineleşmenin getirdiği ekstra masraflardan da kaçınabilmek adına farklı iş olanakları aramaya başlamışlardır. Farklı iş imkanları sayesinde ekonomik anlamda tarıma olan bağlılıklarının önüne geçmeyi hedeflemişlerdir (İçduygu, Erder ve

Gençkaya, 2014, s. 179). Bunun için çoğu kez göç olgusuyla karşı karşıya kalınmış, aile bireylerinin bir ya da birkaçı kentlerdeki iş imkanlarından yararlanabilmek adına kırsal bölgelerden kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Buradan hareketle bu yıllar için köyden kente göçün başlayıp iç göçlerin hızla arttığı dönem ifadesini kullanmak mümkündür.

Türkiye’de 1960’lı yıllarda sanayi toplumu olma adına hızlı ve sağlam adımlar atılamaması iç göçün problemsiz bir nüfus değişimi olmasını sağlayamamış aksine kırsaldan kentlere göçle beraber yeni sorunlar ve aşılması güç problemler doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu sorunların başında ise barınma ihtiyacı gelmektedir. Buna binaen de gecekondulaşma ve kayıt dışı kent nüfusu oluşmaya başlamıştır. Türkiye’de iç göç hareketleri zamanla yerini dış göç eğilimine bırakmıştır. Ülke içinde yaşanan ekonomik sorunlar kırsaldan kente göç eden göçmenlerde kentlerden farklı ülkelere göç etme sonucunu doğurmuştur. İç göç dinamikleri, yurt dışına yönelen iş gücü göçünü hazırlayan 1950’li ve 1960’lı yılların iç dinamiklerine paralel olarak dış dinamiklerin de bu göç sürecinin gelişimine önemli etkileri olmuştur (İçduygu vd., 2014, s. 180).

1.3.2. Türkiye’den Avrupa’ya Göç

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da hızla gelişen endüstrileşme çalışmaları, çevre ülkelerden gelen iş gücü yardımı ile giderek ivme kazanmıştır. Özellikle Almanya 1974’e kadar dünyada ekonomik gelişmelerin hız kazandığı yıllarda kayda değer bir hızla büyüme sürecine girmiştir. Bunun neticesinde yurt içinde işsizliğin bir sorun olmaktan çıkmasının yanı sıra kalifiye olmayan işler için yurt dışından işçi getirecek kadar hızlı bir gelişme göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Almanya ‘ekonomik mucize’ olarak anılan istihdam sürecini hızlandırıp öncelikle kendi soydaşlarını işyerlerine yerleştirdikten sonra İtalya, İspanya, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelere vasıflı ve vasıfsız işçileri iş yerlerine yerleştirmişlerdir. Avrupa’da yaşanan ekonomik gelişmeler Türkiye’yi de etkilemiş 27 Mayıs’ta gerçekleşen askeri darbe ile beraber ülkede yeni planlamalar yapılmıştır. 1950’lerde yaşanan ekonomik ve sosyal problemler, toplumsal düzenin bozulmasına neden olmuştur. 1960’larda ise Türkiye’de tarım ve endüstri alanında ciddi bir işsizlik baş göstermiştir. Bu yıllarda işsiz sayısının 25 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir

(Hershlag, 1968, s. 303). İşsizlik ile baş edebilmek adına çözüm arayışlarına girilirken, iş gücüne ihtiyaç duyan ülkeler ile ikili anlaşmalar yapılmış ve bu ülkelere işçi gönderimi başlamıştır.

1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya göç bir ülke politikası olarak gerçekleşirken, sonraki yıllarda bireylerin yaşam kalitelerini artırmak adına başvurdukları bireysel bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. 27 Mayıs darbesinin ardından kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 5 yıllık kalkınma planını oluşturmuş ve ayrıca 1961 Anayasası ile de yurttaşların seyahat hakkı resmleştirilmiştir. Bu çalışmalara ilave olarak Batı Avrupa ülkelerinden özellikle Almanya'dan işçi talebi Türkiye'den Avrupa'ya göç eden yurttaş sayısının hızla artmasına ve hatta düzenli göçlerin yaşanmasına neden olmuştur (Erder, 2007).

Sonuç olarak 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile beraber hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temelinde iş gücünün ihraç edilmesi, göçmenlerin ülkeye getirecekleri işçi dövizleri, yurda dönen göçmenlerin dil ve teknik anlamdaki donanımları gibi unsurlar dikkate alınarak ülkedeki işsizliğin azalması ve ekonominin iyileşmesi hedeflenmiştir (İçduygu, 2006, s. 63).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda geçen şu ifade Türkiye'den Avrupa'ya gönderilecek olan işçi göçmenlerin vasıfsız işçiler olması gerektiği yönündedir:

İstihdam politikasının bir başka yönü de iş gücü fazlasının iş gücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak Türkiye iş gücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek iş gücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İş gücü ihracının niteliği yüksek iş gücü halinde olması bu kıtlığı artırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için tedbirlerin alınması şarttır.⁴

Bu niyetle başlayan göç hareketinde göçmenler “kalkınmanın önderleri” olarak kabul edilmişlerdir (Erder, 2007, s. 11).

1950'li yıllarda gerçekleşen göçler bireysel girişimler ile gerçekleşmekte idi. Türkiye'den giden işçiler ilk önce mesleki bilgilerini artırma amaçlı davet edilmiş olup bu davette ise özel şahıslar, bazı iş adamları (özellikle eşleri Alman olanlar) ve Avrupa'ya yerleşen Türk serbest meslek çalışanları etkin rol oynamıştır (Abadan-

---

⁴https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
Erişim Tarihi: 04.12.2022

Unat, 2002, s. 56). Bireysel çabaların haricinde çeşitli isimler altında “tercüme ve iş bulma” büroları dış ülkelere işçi gönderimi ve ayrıca eleman eksikliği yaşayan bazı Avrupa firmaları özel temsilciler göndererek Türkiye’den kendi firmalarına çalışmak üzere işçi götürmeye başlamışlardır (Abadan, 1964, s. 36-37). 1960’lı yıllardaki durum ise daha farklıdır. 30 Ekim 1961’de Federal Almanya ile Türkiye arasında ikili iş gücü anlaşması imzalanmıştır. 1960’lı yıllarda Avrupa ülkeleri için Türkiye iş gücü ihtiyacını karşılayan bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’nin ikili anlaşma imzaladığı ülke sadece Almanya ile sınırlı kalmamış bu doğrultuda farklı Avrupa ülkeleri ile iş gücü anlaşmaları imzalanmıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin Avrupa ülkeleri ile imzalamış olduğu iş gücü anlaşmaları belirtilmiştir.

Tablo 1.1: Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar

Ülke	İşgücü Anlaşması
Batı Almanya	30 Eylül 1961*
Avusturya	15 Mayıs 1964
Belçika	12 Temmuz 1964
Hollanda	19 Ağustos 1964
Fransa	8 Nisan 1965
İsveç	10 Mart 1967

*Anlaşma 30 Eylül 1964’te uzatıldı

Kaynak: İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 185-186

Yapılan bu ikili anlaşmalar daha sonraki yıllarda gerçekleşen göç faaliyetlerini açıklama konusunda yetersiz kalsa da 1960 ve 1970’li yıllarda Türkiye’den Avrupa’ya gerçekleşen göçlerin başlangıç dinamiğini oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Yurt dışına göçün en yoğun olduğu 1960’lı yıllar ile 1970’li yıllar Türkiye’den Avrupa’ya işçi olarak gitmek isteyen Türk vatandaşlarının göçte zirve yaptığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde gidenler iki farklı şekilde işlere yerleştirilmiştir. Bunlar “anonim yolu” ve isme davet” yoludur. Anonim yoluyla işe alımlar, isme davet yoluyla işe alımlardan daha fazladır. Anonim yoluyla işe alımlarda Türk işçisi arayan yabancı firmalar belirli sayıda ve tipte işçi için kendi ülkelerindeki iş bulma kurumlarına (İBK) başvururlar. İBK büroları ise firma taleplerini Türkiye’deki bürolarına iletir. Bu bürolar ise Türkiye’den yurt dışına çalışmak için gitmek isteyenlerle ilgili her türlü resmi işle ilgilenen Türkiye’deki İş ve İşçi Bulma Kurumuna iletir ve bunun neticesinde uygun işçileri talep edilen firmaya çalışmak

üzere yönlendirirlerdi. Anonim işe girmelerin dışında firmalar direk işçi ismi ile de işçi talebinde bulunmuşlardır. Bu yolla işe alımlara ise “isme davet” (nominal recruitment) adı verilmektedir. 1965-1974 yılları arasında 236.576 kişi isme davet yoluyla 464.757 kişi ise anonim yolu ile yurt dışına işçi olarak göç etmiştir (Gitmez, 1983).

Elbette Avrupa’ya göç etmenin tek yolu resmi kanallar değildir. Resmi olmayan yollarla göç edenlerin sayısının da son derece yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Burada resmi yollarla göç edenlerin sayısı hakkında bilgilere ulaşılabilmekte ancak yasal olmayan yollarla yurt dışına göç edenlerin sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Araştırmacıların iddiası Türk göçmelerin %20’sinin yasa dışı yollarla yurt dışına göç ettiği yönündedir (Martin, 1991, s. 34).

1960’lı yılların başında Türkiye’den Federal Almanya’ya göç eden Türk işçilerin oranı diğer Akdeniz ülkelerine oranla bir hayli düşük iken 1965 ve 1975 yılları arasında bu oran tam tersine dönmüştür. Bunun sebeplerinden birisi 1961-1965 yılları arasında 1 milyon İtalyan göçmenin İsviçre ve Federal Almanya’dan ayrılarak geri dönmeleridir. Ayrıca yurt dışına işçi gönderen bazı ülkeler kendi işleri için işçi bulmada zorluk yaşamaya başlamışlardır. Bu durumun onlar açısından yarardan çok zarara yol açma endişesi doğurmuş olması, Türkiye’den giden işçilerin sayısını arttıran bir diğer sebep olmuştur (İçduygu vd., 2014, s. 189).

İlgili dönemde diğer Akdeniz ülkelerinde Türkiye’nin aksine politikalar görülmektedir. Özellikle Yunanistan ve Yugoslavya’nın turizm alanında yaşadığı iş gücü sorununu Afrika’dan gelen işçilerle çözmeye çalışması bu ülkeleri yurt dışındaki işçilerini geri getirmek adına birçok yola başvurmaya yöneltmiştir (Aydınoglu, 1972, s. 15’ten aktaran İçduygu vd., 2014, s. 190). 1966-1970 Yunan Ekonomik Kalkınma Planı’nda 60.000-70.000 civarındaki yıllık işçi ihracı 25.000-30.000’e indirilmiş (Zolotas, 1966, s. 52), Yugoslavya’da ise 1972 yılında yüksek nitelikli iş gücü gönderimi yasaklanarak yurt dışına nitelikli yurttaşların gitmesinin önü bu ülkeler için kapatılmıştır (Völker, 1975, s. 14-15). Akdeniz ülkelerinde bütün bu gelişmeler yaşanırken Türkiye nitelikli iş gücü ihracını sınırlandırmamıştır (Gökdere, 1978, s. 47). Bunun bir sonucu olarak Türkiye her geçen yıl Avrupa’ya nitelikli ya da niteliksiz en fazla iş gücü ihraç eden ülkeler arasında ilk sıralarda yer almıştır.

Türkiye'den Avrupa'ya göç sürecinde bahsedilen tüm bu dış etkenlerin yanı sıra Avrupa ülkelerini Türk işçilere yönelten bazı özel nedenlerden de bahsetmek mümkündür. Bu nedenler temel olarak şu şekilde sıralanabilir (İçduygu vd., 2014, s. 191):

- Türk işçilerin iş konusunda seçici davranmamaları.
- Diğer ülke vatandaşlarına oranla eş ve çocuklarını yanlarında getirme oranlarının düşük olması.
- Türk işçilerin gittikleri ülkelere kalıcı olarak gitmemeleri.

Türkiye'den Avrupa'ya göç eden işçilerin genel tablosuna bakıldığında iş gücü ihracının beklenen yönde gelişmediği, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda açıkça ifade edilmiştir:

*1961 yılından 1966 yılının sonuna kadar yurt dışına çalışmak için 1.033.500 işçi İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvurmuş ve bunların 195.000'nin (%18) Batı Avrupa ülkelerine gitmesi gerçekleşmiştir. 1964'ten bu yana yurt dışına giden işçilerin %38'i meslekleri olan işçilerdir. Bu yüksek oran vasıfsız işçi gitmesi amacına uymamakta ve gidenlerin %60'ının yurdun batı bölgelerinden gelmiş olması seçilen ilkeye aykırı düşmektedir.*⁵

Yukarıda da ifade edildiği gibi 1960'lı yıllarda gerçekleşen göçler ekonomik temellere dayanan göçlerdir. 1968 sonrasında Avrupa'da göçmen işçi sayısında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise Petrol Krizi'nin akabinde ekonomik dalgalanmalar sonucunda Batı Avrupa ülkeleri göçmen ülkelerini sınırlandırmıştır. Türkiye'den göç edenlerin sayısı yıllık 17.000'e kadar düşmüş, 1975 yılı ise Türkiye'den Avrupa'ya toplu iş gücü göçünün son bulunduğu tarih olmuştur. Türkiye'deki resmi verilere göre 1961-1974 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla göç eden 800.000 işçiden 649.000'i Almanya'ya, 56.000'i Fransa'ya, 37.000'i Avusturya'ya, 25.000'i Hollanda'ya geri kalan azınlık kısım ise farklı Avrupa ülkelerine göç etmiştir (İçduygu vd., 2014, s. 194).

Devam eden süreçte her ne kadar Avrupa'ya iş gücü göçünde azalmalar meydana gelse de farklı sebepler ve farklı yollarla göçler varlığını devam ettirmiştir. Bunun en belirgin örnekleri aile birleşimi, sığınmacı mülteci göçü ve düzensiz göçler olarak

---

⁵<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/D2PxI+plan2.pdf> Erişim Tarihi: 05.12.2022

karşımıza çıkmaktadır (İçduygu, 1996). Bu değişim 3 temel nedenle açıklanabilir. İlk neden göç eden Türk işçilerin göç ettikleri Avrupa ülkelerinde beklenilenden fazla kalması olarak gösterilebilir. Bu uzun sürenin sonunda göç edenler eş ve çocuklarını da yanlarına alarak Avrupa’da kalıcı bir yaşam sürmeye başlamışlardır. İkinci neden olarak sığınmacıların 1980’den itibaren farklı Avrupa ülkelerine gitmeleri gösterilirken, bu değişimin üçüncü nedeni olarak Avrupa’da yerleşik yaşama geçen Türk ailelerinin orada doğan çocuklarının Avrupa’daki Türk nüfusunu arttırması şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye’den Avrupa’ya göç edenlerin göç nedenlerine bakıldığında göçlerin iş gücü göçünden aile birleşimi ya da sığınmacı göçüne geçtiği ve göçlerin geçicilikten kalıcılığa doğru yön aldığı görülmektedir (Toksöz, 2006, s. 216). 1973-1977 yılları arasında kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda iş gücü göçüne tekrar yer verilmiştir. Hedeflenenin 350.000 işçinin yurt dışına gönderilmesi olmasına rağmen sayı 190.000 işçi olarak resmi kayıtlara geçmiştir. Bu durum Avrupa ülkelerinin iş gücü göçünde ciddi bir kısıtlamaya gitmesinden kaynaklanmıştır (Toksöz, 2006, s. 217). Bu dönemde Avrupa dışında yeni göç merkezlerine arayan Türk işçiler Avustralya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’ya yönelmişlerdir.

1973 yılından itibaren Avrupa’nın iş gücü konusundaki politikasında ciddi değişimler yaşanmıştır. Türkiye’nin ikili anlaşma yaptığı Avrupa ülkeleri işçi alımını durdurduktan sonra yeni bir anlaşma yoluna gidilmiş ve bunun sonucunda sosyal güvenlik anlaşmalarına imza atılmıştır. Sosyal güvenlik anlaşmaları doğrultusunda işçilerin buldukları ülkelerde sağlık, iş kazaları, sakatlık ve ölüm hallerinde sosyal güvence kapsamına dahil edilerek birçok maddi haktan (doğum ve çocuk yardımı, emeklilik, işsizlik maaşı vb.) yararlanmalarının önü açılmıştır (Abadan-Unat, 2002). 1970’li yıllarda göçmen olarak kabul edilen işçiler sendikaların ve uluslararası örgütlerin desteğiyle buldukları Avrupa ülkelerinde yerleşik nüfus kategorisine dahil edilerek her türlü sosyal güvencelerini elde etmişlerdir.

1973-1974 yıllarında işçi göçmenlerin sınırlı sayıda göç etmesine izin veren Avrupa ülkeleri halihazırda ülkelerinde bulunan işçilerin çoğunluğu istemeleri halinde ülkede kalmalarına izin veren bir politika yürütmüşlerdir. Avrupa ülkelerinde izlenen olumsuz politikalar da varlığını bu yıllarda hissettirmiştir. Bunlardan en ciddi

olumsuzluk ailelerde belirli fertlere çalışma izninin verilememesi olmuştur. Bu tutum aile birleşimi için yapılacak göçü engelleyerek o ülkede bulunan göçmeni de ülkeden ayrılmaya yöneltmiştir. Bu Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleştirilecek göçlerin bir kısmından da vazgeçilmesine sebep olmuştur. Tüm bunlar Türkiye'den Avrupa'ya göç hareketliliğini azaltmış ancak göçlerin son bulması konusunda yeterli olmamıştır (Martin, 1991).

1970 yılında 600.000 olan göçmen sayısı 1980'lerde 2 milyona, 1990'ların ortalarında ise 2,9 milyona ulaşmıştır. 2000'lerdeki sayı ise 2,7 milyon civarındadır (İçduygu, 2006). Bu dönemde Türkiye'den Avrupa'ya göç etme konusunda en önemli etken aile birleşimi sebebiyledir. Evlilik göçlerin sıklıkla yaşanmasına neden olmuştur. Böylece Avrupa'da doğan Türk çocuklar ile beraber Avrupa'daki Türk nüfus da artmaya başlamıştır.

Avrupa ülkelerinin göç konusunda aldıkları radikal önlemler yasal yollarla göç etmeye karar veren işçilerin sayısının düşmesine, bunun bir sonucu olarak kaçak yollarla göç etme eğiliminin artmasına yol açmıştır. Avrupa'nın göçmenlere kapılarını kapatma isteği, sığınmacı taleplerindeki artışın da doğal bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik amaçlarla göç etmek isteyen göçmenler dahi Federal Almanya zamanından kalan kolaylıkları fırsat bilerek sığınmacı talebini bir politika haline getirmişlerdir. Ayrıca Türkiye'de 1990'lı yıllarda ivme kazanan Kürt sorunu da Türkiye'den Avrupa'ya sığınmacı akımının artmasına sebebiyet vermiştir.

1.3.3. Türkiye'den Avrupa'ya Yaşanan Göçlerin Temel Türleri

Göç olgusunun gerçekleşmesinde çeşitli faktörler belirleyici olabilmektedir. Göçün gerçekleşmesi için bazen bu faktörlerden bir tanesi tek başına yeterli olabilirken bazen birkaç tanesi bir araya gelerek sonucun doğmasına yol açabilmektedir. Konumuzun temel dinamiklerinin belirlenmesi açısından burada göçün bazı gerekçeleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.3.1.Emek Göçü

Emek göçü, iş gücü ve tayin gerekçeleriyle yapılan göçler olarak ele alınabilir. Tayin göçü sürekli veya geçici olabilir. Bu göç çoğunlukla zorunlu olabilmektedir. İşçi

göçleri ise, emeğiyle çalışıp para kazanan bireylerin çalışma nedeni ile başka bölgelere, şehirlere veya ülkelere gitmesiyle gerçekleşen göçlerdir. Türkiye’de pamuk, fındık, çay toplama, inşaat işlerinde çalışma vb. nedenlerle iç göç olabilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 171). Benzer gerekçelerle çoğunlukla Avrupa ve dünyanın çeşitli ülkelerine vasıflı/vasıfsız göçler gerçekleşmektedir. İş olanaklarının gelişmiş olduğu Avrupa ülkeleri bu göç gerekçesinde önemli bir rotayı oluşturmaktadır.

1.3.3.2.Sığınmacı Göçü

Göç terimleri sözlüğünde sığınmacı kavramı şöyle tanımlanmaktadır:

Sığınmacı, ülkesindeki zulümden veya ciddi zarardan korunmak gayesiyle, başka bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında mültecilik statüsüne ilişkin başvurusunun sonucunu bekleyen kişi. Olumsuz bir karar neticesinde sığınmacı kişiler ülkeden ayrılmak zorundadır ve eğer kendilerine ev sahibi ülke tarafından ülkede konaklama izni verilmemişse, bu kişiler kanuna aykırı veya düzensiz bir eylemde bulunan sıradan bir yabancı gibi ülkeden sınır dışı edilebilirler (IOM, 2009, s. 49).

Suriye’de yaşanan savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeye sığınmacı göçü gerçekleştirmişlerdir. Bu göç çeşidi Türkiye’den Avrupa’ya göç sürecinde belirleyici faktörler arasında gösterilmemektedir.

1.3.3.3.Mülteci Göçü

Dini, kökeni, siyasi fikirleri veya bir topluluğa aidiyeti nedeniyle zulme uğramaktan çekinmesi sonucu ana vatani dışında farklı bir ülkede bulunan ve o ülkenin korumasından faydalanamayan ya da faydalanmak istemeyen yabancıya veya vatani belirsiz kişiye statü belirleme işlemi neticesinde mülteci statüsü verilmektedir (Fansa, 2021, s. 298). Sığınmacının kabul edilmesinden sonraki aşamayı ifade eden mülteci kavramı çerçevesinde terör olayları kapsamında Türkiye’den Avrupa’ya ve diğer ülkelere göç edildiği görülmektedir.

1.3.3.4. Aile Birleşmesine Dayalı Göç

Göçün sosyal bir gerekçesi olarak karşımıza çıkan aile birleşmesi türü çeşitli nedenlerle göç etmiş ve ailesini geride bırakmış kişilerin sonradan ailesini birleştirme

çabasıdır (Akgür, 1997, s. 65). Örneğin, ekonomik, sosyal veya siyasal gerekçelerle ailenin emek faktörünü temsil eden kişiler önce göç etmek zorunda kalabilirler. Daha sonra geride kalan aile bireyleri ile birleşme çabaları gösterilmektedir. Türkiye'den Avrupa'ya yaşanan tekil göçlerin çoğunda bu durum ortaya çıkmakta hatta dramatik olaylara zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'den Avrupa'ya göç göçün gerekçeleri noktasında incelendiğinde emek göçü ile başlayan sürecin aile birleşimi ile devam ettiği ve özellikle bu iki göç çeşidinin bu süreçte etkin rol oynadığı görülmektedir. Benzer şekilde mülteci göçü de özellikle terör eylemlerinin yoğun olduğu bölgelerde bireylerin güvenlik amacıyla göç etmelerine yol açtığı söylenebilir. Ancak sığınmacı göçü kavramı Türkiye'den Avrupa göç sürecinde belirleyici faktörler arasında yer almamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

İnsanın mekân değiştirmesi anlamında göç kavramı çok kadim bir olgu olarak önem arz etmektedir. İnsanın bu yer değiştirmesini, yani göç olgusunu makro anlamda iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlar, zorunlu göç ve rızaya dayalı göç olarak kabul edilebilir. Mikro anlamda ise birçok alt faktör göç olgusunu tetiklemektedir. Sosyal, siyasal, ekonomik vb. pek çok faktör göçü tetikleyen alt etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan Muş'un Varto ilçesinden Avrupa ülkelerine olan kitlesel göçlerin başlangıç süreci dikkate alındığında ilk göçmenler açısından tetikleyici unsurun büyük oranda zorunlu göçler olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çünkü ilçeden yapılan ilk göçler doğal bir felaket olan depremden sonra başlamıştır. Ancak zamanla zorunlu göç sonucu Avrupa'ya gidenlerin yaşamında gözle görülür iyileşmeler yaşandığı anlaşıldığında bunu rızaya dayalı göçler takip etmeye başlamıştır. Rızaya dayalı göçü tetikleyen önemli bir faktör de "*hemşehrilik*" olgusu olmuştur.

Araştırmanın temel amacı, hemşehriliğin göç süreci üzerindeki etkilerinin Avrupa'ya giden Varto kökenli göçmenler özelinde araştırılmasıdır. Daha geniş bir ifadeyle hemşehriliğin, hemşehrilik bağıyla oluşan ilişkilerin ve insan sermayesinin Varto'dan Avrupa'ya doğru gerçekleşen göç hareketleri üzerinde hangi açılardan etkili olduğunun araştırılması, bu ilişkilerin göç edenlerin bu kararı alma motivasyonları üzerindeki etkisi ile göçün sonuçları bağlamında incelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışma bu temel amaç ile birlikte, birtakım sorulara cevap aramaktadır. Bu sorular şunlardır:

- ✓ Vartolu göçmenlerin Avrupa'nın belirli bölgelerine göç ederek o bölgelerde yoğunlaşmalarında hemşehriliğin ne tür etkileri olmuştur?
- ✓ Varto'dan Avrupa ülkelerine göç edenlerin buldukları ülkelerde entegrasyon süreçlerinde hemşehrilik nasıl bir rol oynamıştır?

- ✓ Varto'dan Avrupa ülkelerine göç eden göçmenlerin ana toplum ile olan ilişkilerinde hemşehrilik nasıl bir rol oynamıştır?
- ✓ Varto'dan Avrupa ülkelerine göç eden göçmenlerin köken ülke ile kurdukları ilişki noktasında hemşehrilik nasıl bir rol oynamaktadır?

Bu sorulara yanıt aranması da esasında bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Belirtilen sorulara cevap alındığında “*hemşehrilğin*” göç üzerindeki etkileri de analiz edilecektir.

2.2. Araştırmanın Önemi

Göç olgusu Türkiye’de daha önceki yıllarda da görülmekle birlikte özellikle 1950’li yıllarda tarımda makineleşme ve bununla birlikte artan sanayileşme hareketi ile yakından ilişkili olup bu iki olaydan sonra göç olgusu hız kazanmıştır. Tarımda makineleşme iş gücü fazlasının doğmasına bir anlamda işsiz bireylerin oluşmasına neden olmuştur. Daha önce insan gücü ile yapılan ve birçok insanın katılımını gerektiren tarımsal faaliyetler makineler tarafından yapılmaya başlanınca insan gücüne daha az gereksinim duyulmuştur. Tarımda makineleşmeden dolayı işsiz kalan bireyler göç etmek zorunda kalmıştır. İş bulma kaygısı ile başlayan bu kitlesel iç göçler eş zamanlı gerçekleşen sanayileşme hamlesinin de etkisiyle sanayileşmiş kentlere doğru yaşanmaya başlamıştır. Bu kitlesel göçler zamanla dış göç olgusunu da tetiklemiştir. Çalışma konumuz olan Varto ilçesinden, Avrupa ülkelerine yaşanan göç dalgası ise tarımda makineleşme ve sanayileşmeden kaynaklı yaşanan kitlesel göçlerden bağımsız olarak, doğal bir felaketin tetiklediği, ancak zamanla farklı değişkenlerin oluşturduğu göçlerdir.

1966 yılında meydana gelen ve büyüklüğü 6,9 olarak ölçülen Varto depreminde yaklaşık 2400 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bu afet sonucunda vatandaşlar ciddi mağduriyetler yaşamıştır. Deprem sonrasında, Türkiye ve bazı Avrupa ülkeleri arasında yapılan ikili mutabakatlar sonucu depremde mağduriyet yaşayan vatandaşlara Avrupa’ya göç etme imkânı tanınmıştır. Varto’dan doğal bir afet sonucu başlayan kitlesel dış göç hareketi daha sonra önemli toplumsal, sosyal, siyasal nedenlerle farklı bir boyut kazanmıştır.

Göç olgusu, bir veya birkaç nedenle açıklanamayacak kadar kapsamlı bir olgudur. Literatür incelendiğinde göç hareketlerinin nedenleri ve sonuçları birçok açıdan ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada da göç hareketleri üzerinde etkili olduğu düşünülen “hemşehrilik” olgusunun tüm göç süreci üzerindeki etkileri detaylıca incelenmektedir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde bahsi geçen “hemşehrilik” olgusunun konu edinildiği çalışmalara rastlanılsa da söz konusu ilişkileri Muş ili için hemşehrilik bağlamında ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle bakıldığında çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurması bakımından önem arz etmektedir.

Muş’un Varto ilçesinden hemşehrilik faktörünün etkisiyle gerçekleştiği düşünülen göçlerin bir analize ihtiyacı olduğu düşünüldüğünden bu çalışma konusu seçilmiş ve bu alanda yapılacak çalışmalar için önemli bulgular sunacağı kanaatine varılmıştır.

2.3. Literatür Taraması

Türkiye’de 1950’li yıllarda tarımda makineleşme ve diğer faktörlerden dolayı kırdan kente göçle başlayan ve sonrasında ivme kazanan göç hareketlerinde ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesinin yanı sıra hemşehrilik ilişkilerinin de bu süreçte etkili olduğu görülmektedir (Özgür, 2001, s. 126). Bu nedenle göç ve hemşehrilik bağlarıyla oluşan sosyal ağlar arasındaki ilişkiler çok sayıda çalışmaya konu olmuştur.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde hem Türkiye’den yurtdışına doğru yaşanan göç hareketlerinin, hem de Türkiye’de iller arasında yaşanan göç hareketlerinin çok sayıda çalışmada ele alındığı ve hemşehrilik olgusunun genellikle göçün sosyo-ekonomik nedenleri ile birlikte incelendiği görülmektedir. Söz konusu çalışmalardan birkaçını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Türkiye’de iç göçün belirleyicilerine ilişkin literatürde çok sayıda çalışma göze çarpmakla birlikte bu çalışmalarda genellikle iç göçün belirleyicisi olarak sosyo-ekonomik faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak sosyal ağların da göç süreci üzerinde etkili olduğunu gösterir çalışmalara da rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar arasında yer alan Gedik (1997) göçün nedenleri arasında eğitim düzeyi,

bireysel yetenekler ve bilgi düzeyi gibi etkenlerin yanı sıra göç edilecek bölgedeki arkadaş veya akrabaların, bireylerin göç etmelerinin üzerinde etkili olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan iç göçlerin belirleyiciliğinin araştırıldığı bir diğer çalışmada Filiztekin ve Gökhan (2008) da yine gelir ile birlikte yaş, eğitim düzeyi ve yine sosyal ağların göç kararı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Türkiye’de iller arası göçün belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada Abar (2011) göç hareketleri üzerinde çok sayıda sosyo-ekonomik faktörün belirleyici olduğu sonucuna varırken, sosyal refah ve iş olanakları gibi faktörlerin yanı sıra göçülen yerde akraba veya tanıdıkların olmasının da göç üzerinde etkili bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’de iller arası göçü inceleyen bir diğer çalışmada Arıcı (2021) çalışmasını çoğunluğunu göç veren 47 il üzerinde yürütmüştür. Çalışmada net göç merkezlerinin dışında ikincil göç merkezlerinin de yüksek göç alma potansiyeline sahip olduğu belirtilmekte ve bu merkezlere yönelik yaşanan göç hareketlerinin nedenleri sosyo-ekonomik gelişmişlikten ziyade yakın konumda bulunmaları ve kurulan sosyal ağlar olduğu vurgulanmaktadır.

Öte yandan literatürde Türkiye’den yurtdışına yönelik göçlerin nedenlerini, sonuçlarını veya sosyal ağlar ile bağlantılarını inceleyen çalışmalara da rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar arasında yer alan Dağdelen vd. (2010) ulus aşırı ağların göçmenlerin yatırım örüntülerini nasıl etkilediğini New York’taki Giresun Yağlıdereliler örnekleme ile analiz etmiştir. Çalışmada göçmenlerin yurtdışına yerleşme stratejileri ile kendi aralarında kurdukları sosyal ağların yapısını arasında yakından bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Yağlıdereliler üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise Yalçın Özcan (2020) sosyal ağların göç süreci ve sonrası üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmada temel olarak Giresun Yağlıdere’den New Jersey’e göç eden Türklerin hem göç süreci hem de göç sonrasında aile, akraba ve arkadaşlık ilişkilerinin etkili olduğu buradaki temel unsurun sosyal ağlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Köktepe (2008) Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinden Belçika’ya 1961 yılında başlayan ve hala süregelen göçlerin nedenleri ve sonuçları ile insanlar ve toplum üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada göçün temelinde ekonomik sebeplerin yattığı ifade edilirken başlangıçta bireylerin memleketine dönme niyetiyle göç

ettikleri ancak bir şekilde uyum sağlayarak geri dönmedikleri ifade edilmektedir. Öte yandan çalışmada kültürel yozlaşma göçün bireyler üzerindeki zararlı etkisi olarak vurgulanmaktadır.

Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesi özelinde yürütülen bir diğer çalışmada yurtdışına göç olgusunu uluslararası göç yaklaşımları ve ilişkiler ağı bağlamında inceleyen Yaman (2012) Emirdağ'dan evlilik yoluyla Belçika'ya yapılan göçlerin nedenlerini, göç edenlerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını ve yaşanan sorunları araştırmıştır. Aynı zamanda çalışmada Belçika'dan Türkiye'ye dönenlerin ve orada kalmayı tercih edenlerin tercihleri gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup görüşmelerinden elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada temel olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve göç edenlerin anavatanları ile kurdukları sosyal ağların Türkiye'den Belçika'ya evlilik yoluyla yapılan göçler üzerinde etkili olduğu sonucuna varılırken, evliliklerin göç edilen yer ve anavatan arasındaki ilişkilerin sürdürülmesi noktasında bir köprü görevi gördüğü vurgulanmaktadır. Çalışmada aynı zamanda evlilik yoluyla yapılan göçlerde dil ve kültürel sorunların yanı sıra maddi ve ailevi sorunların ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Öte yandan maddi sorunlar, boşanma ve emeklilik Türkiye'ye dönme konusunda etkili faktörler olurken, ekonomik nedenler ile ailenin ve sosyal çevrenin ilgili ülkede kalma tercihi üzerinde belirleyici etmenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer çalışmada ise Tosun (2019) yurtdışı göçlerini Konya'nın Kulu ilçesi özelinde incelemektedir. Çalışmada Kulu'dan İsveç'e yapılan göçlerin nedenleri, sonuçları ve etkileri ile birlikte ele alınmaktadır. Kulu'dan İsveç'e göç eden 200 kişiye ve göç edilen yerleşim yerlerinden 20 muhtara uygulanan anket çalışması sonrasında elde edilen bulgulara göre göçün temel nedeni ekonomik sebepler gösterilmektedir. Öte yandan çalışmada göç sürecinde en önemli sorunun dil sorunu olduğu ve katılımcıların büyük çoğunlukla geri dönmeyi düşünmedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda çalışmada başlarda ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin zamanla kitlesel bir nitelik kazandığı ve bu sürecin devam edeceğinin düşünüldüğü vurgulanmaktadır.

Literatürde göç olgusunu hemşehrilik kavramı ekseninde inceleyen çalışmalar yer almasına rağmen ilgili ilişkileri Muş ili özelinde ele alan ya da Doğu Anadolu

Bölgesi üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurması bakımından özgünlük taşımaktadır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını Muş'un Varto ilçesinden Avrupa'ya göç etmiş Varto kökenli göçmenler oluşturmaktadır. Çalışma Muş'un Varto ilçesinden Avrupa'ya göç süreci ve göç sonrası hemşehriliğin etkisini araştırmaya yönelik olsa da Varto'dan Avrupa'ya olan göçler genellikle Almanya ve Fransa'ya olduğu için bu iki ülkede yaşayan Varto kökenli göçmenlerden elde edilen bilgiler ile sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Problemi

“Varto'dan Avrupa ülkelerine olan göç sürecinde hemşehriliğin oynadığı temel toplumsal roller nelerdir?” sorusu bu çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu ana problemi araştırmak üzere çalışmada katılımcılara sorular sorulurken yarı yapılandırılmış mülakat tekniği etrafında bazı sorular yöneltilmiştir. Bu eksende sorular hazırlanırken, sorularının oluşturulması için detaylı bir araştırma yapılmış, daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş, tahlil edilmiş, teorik okumalar yapılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kapsamında soruların bir kısmı hazırlanmıştır. Yukarıda detaylı olarak konusu ortaya konulan çalışma, “*Avrupa'ya göç sürecinde hemşehriliğin oynadığı rolü*” ortaya koymaya yönelik çeşitli sorulara odaklanmıştır. Sorular altı şekilde kümelenmiştir. Bunlar:

- ✓ İlk olarak katılımcıları tanımak için temel kişisel bilgiler sorulmuştur.
- ✓ Akabinde göç süreci ve hemşehrilik ile ilgili sorulara yer verilmiştir.
- ✓ Sonra göç sonrası süreç ve buna etki eden hemşehrilik faktörü sorgulanmıştır.
- ✓ Göç sonrası süreci değerlendirmek ve hemşehrilik ile ilişkileri belirleyebilmek için göç sonrası süreç irdelenmiş ve sosyo-kültürel ilişkiler ve hemşehrilik hakkında bilgi veren sorular yöneltilmiştir.
- ✓ Sonrasında Sosyo-ekonomik ilişkiler ve hemşehrilik faktörünün etkisini ortaya koyan sorular sorulmuştur
- ✓ Son olarak STK'laşma ve hemşehrilik hakkında sorular yöneltilerek çalışma soruları tamamlanmıştır.

2.6. Araştırmanın Evreni-Örnekleme

Bu çalışmada da temel olarak göç sürecine etki eden faktörlerin hemşehrilik bağlamı özelinde incelenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda hemşehrilik Muş'un Varto ilçesinden Avrupa'ya göç eden Vartolu göçmenlerin göç süreci ve göç sonrası göçün yaşantılarına etkisi , çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışma; hemşehrilik göç sürecindeki ve göç sonrasındaki etkileri Muş'un Varto ilçesi özelinde değerlendirilmektedir. Varto ilçesinden Avrupa'ya olan göçlerde iki ülke ön plana çıkmaktadır. Bunlar Almanya ve Fransa'dır. Varto'dan Avrupa'nın daha farklı ülkelerine göç olsa da en yoğun göçler bu iki ülkeye gerçekleşmiştir. Bu yüzden bu çalışma Almanya ve Fransa'ya olan göçlerle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın araştırma evrenini Almanya'da ve Fransa'da yaşayan Vartolu göçmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın çalışma evreni ise Almanya'nın Berlin, Köln, Hamburg, Frankfurt ve Bremen şehirleri ile Fransa'nın Paris, Bordeaux, Nice ve Marsilya şehirlerinde yaşayan Vartolu göçmenlerdir. Bahsi geçen şehirlerde yaşayan 40 Vartolu göçmen ise çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu görüşmelerin bir kısmı göçmenlerin yurtdışında yaşadıkları şehirlerde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir kısmı ise göçmenlerin Türkiye'ye tatile geldikleri vakit gerçekleştirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Çalışma Muş'un Varto ilçesinden Avrupa'ya göç eden Varto kökenli göçmenler üzerinden yürütülmüştür. Çalışmanın kuramsal kısmı yazılı kaynaklar üzerinden inceleme ve araştırma yöntemi ile uygulama kısmı ise saha çalışması yapılarak oluşturulmuştur. Uygulama bölümünde nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde araştırmacı soruları önceden planlayarak bir görüşme protokolü hazırlar. Ancak görüşmenin akışına bağlı şekilde araştırmacı farklı yan sorular veya alt sorularla görüşmenin gidişatını etkileyebilir. Ayrıca araştırmacı kişinin cevaplarını açmasını veya detaylandırmasını da sağlayabilir (Ekiz, 2003).

Araştırma örnekleme içerisinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 40 katılımcıya araştırma konusuyla ilgili çeşitli sorular yöneltilmiştir. Nitel

araştırmalarda amaçlı örnekleme yaklaşımında üç husus dikkate alınmaktadır. Bunlar, çalışma için kimin katılımcı olarak seçileceğine, örnekleme stratejisi türüne ve incelenecek örneklemin büyüklüğüne göre değişiklik gösterir (Creswell, 2013, s.154-155). Katılımcılardan bir kısmı ile yüz yüze görüşülerek veriler toplanırken diğer bir kısmı ile de e-görüşme yapılmıştır. Her bir katılımcı ile yapılan görüşmeler neticesinde deneyimlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan görüşme formu için Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak katılımcılara yöneltilen sorular 5 temaya ayrılarak farklı konu başlıklarında incelenmeye çalışılmıştır. Hemşehriliğin güç süreci ve sonrasındaki etkisini belirleyebilmek için bulgular bu 5 tema altında aynen verilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.8. Araştırmada Elde Edilen Verilerin Sınıflandırılması

Çalışmada elde edilen veriler 5 temel tema altında sınıflandırılarak incelenmiştir. “Göç Süreci ve Hemşehrilik”, “Göç Sonrası Süreç ve Hemşehrilik”, “Sosyo-Kültürel İlişkiler ve Hemşehrilik”, “Sosyo-Ekonomik İlişkiler ve Hemşehrilik”, “Stk’laşma ve Hemşehrilik” temalar başlıkları altında katılımcıların cevapları aynen verilmiş ve cevaplar detaylı bir şekilde tahlil edilmiştir.

Bu temalar altında veriler analiz edilirken katılımcılar, yaşadıkları ülke, cinsiyetleri, katılım sıraları ve yaşları temelinde kodlanmıştır. Örneğin (Fransa, K8, 45) kodlamasında K8'deki K harfi katılımcının cinsiyetini, 8 katılımcılarla olan görüşme sırasını 45 sayısı ise katılımcının yaşını sembolize etmektedir. Bir örnek daha vermek gerekirse; (Almanya, E13, 50) kodlamasında E13'teki E harfi katılımcının cinsiyetini 13 katılımcılarla olan görüşme sırasını 50 sayısı ise katılımcının yaşını temsil etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARTO'DAN AVRUPA'YA GÖÇ SÜRECİNDE HEMŞEHRİLİĞİN ETKİSİ

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 3.1: Katılımcıların Genel Demografik Özellikleri

Katılımcı	Ülke	Yaş	Bulunduğu Süre (Yıl)	Medeni Durum
K1	Almanya	28	7	Bekâr
K2	Fransa	35	15	Evli
K3	Fransa	28	12	Evli
K4	Fransa	34	8	Evli
K5	Almanya	53	35	Evli
K6	Fransa	27	4	Bekâr
K7	Almanya	35	10	Evli
K8	Fransa	45	21	Evli
K9	Fransa	42	17	Evli
K10	Fransa	29	6	Bekâr
K11	Fransa	42	16	Evli
K12	Fransa	47	19	Evli
K13	Almanya	32	12	Bekâr
K14	Fransa	40	20	Evli
K15	Almanya	40	15	Evli
K16	Almanya	36	6	Evli
K17	Almanya	32	7	Bekâr
K18	Almanya	45	20	Evli
K19	Almanya	44	10	Evli
K20	Almanya	46	12	Evli
E1	Fransa	54	21	Evli
E2	Almanya	39	26	Evli
E3	Fransa	65	33	Evli
E4	Almanya	32	5	Bekâr
E5	Fransa	44	26	Evli
E6	Fransa	37	17	Evli
E7	Fransa	30	5	Bekâr
E8	Fransa	54	24	Evli
E9	Fransa	40	20	Evli
E10	Fransa	38	18	Evli
E11	Fransa	35	17	Evli
E12	Fransa	56	23	Evli
E13	Almanya	50	32	Evli
E14	Fransa	34	7	Evli
E15	Fransa	43	15	Evli
E16	Almanya	22	22	Bekâr

E17	Almanya	40	10	Evli
E18	Almanya	53	15	Evli
E19	Almanya	28	5	Bekâr
E20	Almanya	30	4	Bekâr

Tablo 3.1’de katılımcıların demografik özellikleri genel hatlarıyla özetlenmektedir. Bu tablodan hareketle çalışmaya dahil olan tüm katılımcıların demografik özelliklerine dair istatistiki bilgiler ayrı ayrı tablolar yardımıyla şu şekilde yorumlanabilir:

Tablo 3.2: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Erkek	20	50,0
Kadın	20	50,0
Toplam	40	100,0

Toplumsal olaylar karşısında cinsiyete bağlı olarak bireyin duruşu değişkenlik gösterebilir. Evin ekonomik geçimini sağlamakla genelde mükellef olan erkek çoğunlukla göç olgusunda daha dinamik bir aktör olmuştur. Genellikle kitlesel göç olayları dışındaki bireysel göçlerde önce erkek göç etmekte ve zamanla ailesinin geriye kalan fertlerini yanına almaktadır. Ancak inceleme konumuz olan Varto’da doğal afet sonrası göç yaşandığı için bütün aile üyelerinin çoğunlukla bu göçe katıldığı görülmektedir. Bu durum ailenin parçalanmaması, mevcut kültürün sürdürülmesi gibi çeşitli avantajlar sağlamıştır. Çalışmada her iki cinsiyetin konuya yaklaşımının ortaya konulması için uygun dağılım hedeflenmiştir. Bu açıdan katılımcıların %50’si erkek iken %50’si kadın olarak tercih edilmiştir.

Tablo 3.3: Medeni Durum Dağılımı

Medeni Durum	F	%
Evli	30	75,0
Bekâr	10	25,0
Toplam	40	100,0

Araştırma kapsamında ulaşılan katılımcılardan %75’i evli, %25’i ise bekâr bireylerden oluşmaktadır. Burada evli bireyler çoğunlukla uzun zaman önce göç etmiş bireylerden oluşurken, bekâr olduğunu ifade eden katılımcıların yakın geçmişte göç eden ve orada doğup büyüyen kişiler olduğu saptanmıştır. Yakın geçmişte göç etmiş olan bireyler genellikle halihazırda göç ederken bekâr olduklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 3.4: Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş Grupları	F	%
18-35 Yaş	16	40,0
36-45 Yaş	15	37,5
46-55 Yaş	7	17,5
56 Yaş ve Üstü	2	5,0
Toplam	40	100,0

Yaş grupları dağılımı belirlenirken ilk göçü yaşamış kişilerden başlatılması amaçlanmıştır. Diğer yaş grupları erişkin kişilerden oluşacak şekilde belirlenmiştir. Bu açıdan katılımcıların %40'ı 18-35 yaş aralığında, %37,5'i 36-45 yaş aralığında, %17,5'i 46-55 yaş aralığında ve %5'i 56 yaş ve üzerindedir.

Tablo 3.5: Öğrenim Durumu Dağılımı

Eğitim Durumu	F	%
Okuryazar	4	10,0
İlkokul mezunu	4	10,0
Ortaokul mezunu	4	10,0
Lise Mezunu	18	45,0
Ön Lisans Mezunu	4	10,0
Lisans Mezunu	4	10,0
Yüksek Lisans Mezunu	2	5,0
Toplam	40	100,0

Eğitim, bugün hem birey hem de toplumlar açısından refah, kültürel zenginlik, gelişme ve sosyalleşme anlamına gelmektedir. Refah seviyesi olarak daha gelişmiş bir standarda sahip olan Avrupa, gelişmiş eğitim olanakları ile göçmenlerin de eğitim hakkından faydalanmasını sağlamıştır. Bu durum çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların öğrenim durumlarını gösteren Tablo 3.5'ten de anlaşılmaktadır. Buna göre çalışmada yer alan katılımcıların tümü en az okur-yazar seviyede olup %70'i lise ve üzeri eğitim almış bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 3.6: Meslek Durumu Dağılımı

Meslek Grupları	F	%
Ev Hanımı	10	25,0
İnşaat İşçisi	10	25,0
Esnaf	9	22,5
İşsiz	5	12,5
Serbest Meslek (Avukat, Diş Hekimi, Muhasebeci, Eczacı)	4	10,0
Kamu Görevlisi/ Memur	1	2,5
Öğrenci	1	2,5
Toplam	40	100,0

Katılımcıların meslek durumları incelendiğinde %25 oran ile ev hanımları ve yine %25 oranı ile inşaat işçilerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %22,5'inin esnaflardan oluştuğu çalışmada farklı iş kollarından da bireylerin yer aldığı görülmekte olup, en düşük katılımın öğrenciler ve kamu görevlilerinden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.7: Aylık Ortalama Gelir Durumu Dağılımı

Aylık Ortalama Gelir	F	%
500 Euro ve altı	4	10,0
501-1000 Euro	5	12,5
1001-2000 Euro	9	22,5
2001-3000 Euro	15	37,5
3001 Euro ve üstü	7	17,5
Toplam	40	100,0

Göç kararı alınırken genel olarak göç sonucu gelirin yani refahın artması beklenir. Ekonomik güdülenme göçün gerçekleşmesini sağlayan temel dinamiklerden biridir. Çalışmada yer alan katılımcıların gelir durumları incelendiğinde büyük bir çoğunluğunu oluşturan (%77,5) kesimin gelirlerinin 1001 Euro ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3.8: Göç Edilen Ülke

Göç Edilen Ülke	F	%
Fransa	22	55,0
Almanya	18	45,0
Toplam	40	100,0

Varto'dan başlayan göç hareketlerinin yönünün çoğunlukla Almanya ve Fransa olduğu bilinmektedir. Almanya, Varto depreminden sonra belirlenen depremzedelere

kapılarını açacağını beyan etmiş ve ilk göçler genellikle bu ülkeye olmuştur. Daha sonra iş imkânları ve farklı gerekçelerin devreye girmesi ve hemşehrilik olgusunun etkisiyle Fransa yeni göç rotası haline gelmiş ve sonraki göçler buraya yönelmiştir. Bu çalışmada da bu iki ülkede yaşayan Varto kökenli göçmenler yer almaktadır. Katılımcıların %55'i Fransa, %45'i ise Almanya'da yaşamaktadır.

Tablo 3.9: Bilinen Diller

Bilinen Diller	F	%
Türkçe, Kürtçe, Fransızca	19	47,5
Türkçe, Kürtçe, Almanca	17	42,5
Türkçe, Kürtçe	4	10,0
Toplam	40	100,0

Katılımcıların çoğunluğu zaten kendi anavatanlarından bildikleri Türkçe ve Kürtçeye ek olarak Fransızca ve Almanca bildiklerini beyan etmişlerdir. Türkçe ve Kürtçe dillerini konuşan kesim daha çok birinci kuşak göç edenlerden oluşmaktadır. Sonraki kuşaklar gittikleri ülkelerin dillerini hatta kültürlerini öğrenmiş ve belirli açılardan da benimsemiştir. Ancak bu benimsemenin asimilasyon seviyesine vardığını savunmak doğru olmayabilir. Çünkü çalışma konumuz olan hemşehrilik etkisiyle ana kültürün yaşatılması ve sürdürülmesi mümkün olmuştur.

3.2.Göç Süreci ve Hemşehrilik

Çalışma çoğunlukla göç etme yöntemleri, göçün nedenleri ve göç kararını etkileyen faktörler ile hemşehrilik bu süreç üzerindeki etkilerini içermektedir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak “Bulduğunuz ülkeye ne zaman ve nasıl göç ettiniz?” şeklinde sorulan soruya verilen yanıtlardan katılımcıların genellikle farklı zamanlarda ve farklı yollarla göç ettikleri anlaşılmaktadır.

“1996'da babamızın isteği üzerine annem ve diğer kardeşlerimizi bir süreliğine memlekette bırakıp kardeşimle beraber Almanya'ya geldik. Annemiz yanımızda olmadığı için manevi sıkıntılar yaşadık. Kendi işlerimizi kendimiz görmeyi öğrendik. Yabancı dil (Almanca) bilmediğimiz için bir süre çok zorluk çektik. Almanya'da hem okumaya (lise) hem de okuldan sonra bir restoranda çalışarak harçlığımı kazanmaya başladım. Almanca dil kursu yardımı da alarak kendimi geliştirip lise diplomamı aldım. Diplomamı aldıktan sonra, öncesinde başkalarına ait firmalarda sonrasında ise kardeşlerime ait iş yerlerinde çeşitli işlerde çalıştım ve çalışmaya devam ediyorum” (Almanya, E2, 39).

Burada göç sürecinde yasal yolları takip eden göçmenler arasında özellikle kadın katılımcıların aile birleşmesi nedeniyle göç ettikleri söylenebilir.

“Almanya’ya 2012’de geldim. Aile birleşimi sebebiyle buradayım. Eşim Almanya doğumlu, burada yaşıyor ve evlenince tabi doğal olarak ben de Almanya’ya geldim” (Almanya, K7, 35).

Katılımcıların bir kısmı çalışmak veya eğitim almak için ya da evlilik kanalıyla yasal yolları tercih ettiklerini ifade ederken, bir kısım katılımcı da göç sürecinde kaçak yollara başvurduklarını belirtmişlerdir. Burada kişilerin bireysel nitelikleri ile birlikte özellikle sahip oldukları maddi imkanların da bu karar üzerinde etkili bir faktör olduğu düşünülebilir.

“(…) 1999 yılının Mart ayında yurtdışına çıkmak için oldukça zor ve hayati tehlikesi yüksek bir yolculuktan sonra İtalya’ya geldim. 15 gün geçici kampta kaldım. (...) Kamp günlerinden sonra Fransa’daki akrabalarımın yanına geldim (...)” (Fransa, E12, 56).

Göçün nedenleri incelendiğinde ise burada hemşehriliğin önemli bir etken olduğu açıkça görülmektedir. Öyle ki, katılımcıların genel itibariyle buldukları ülkeye göç etme süreçlerinde göç edilen ülkede ikamet eden hemşehrilerinin bu karar üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamaktadırlar. Yurt dışına göç etmiş olan vatandaşlarımızın coğrafi kökenlerine dair yapılan çalışmalarda, ülkemizin bazı bölgelerinin yurt dışında yoğunlukla temsil edildiği görülmüştür. Bu durum, özellikle akrabalık ve hemşehrilik bağlarının dış göçlerin meydana gelmesinde önemli bir etken olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Mutluer, 2003’ten aktaran Tosun, 2019, s. 2). Almanya’ya göç eden katılımcılardan birinin aktardıkları bu durumun bir yansımasıdır:

“(…) yakın akrabalarımın çoğunluğu Almanya’da olduğu için. İş konusunda ve diğer konularda yardımcı olacaklarını düşündüğüm için tercihim burası oldu” (Almanya, E20, 30).

Katılımcılar özellikle kalacak yer ve iş bulma konusunda hemşehrilerinden yardım aldıklarını ve bunun da kendileri için bir güvence oluşturduğunu ifade etmektedirler.

“Göç etmeye karar vermeden önce gideceğim yerde sığınacağım bir liman, bana yardımcı olabilecek, bana iş ayarlayabilecek, belli bir süre bana sahip çıkabilecek insanları ayarladım. Zemini hazırladıktan sonra göç eylemini gerçekleştirdim” (Fransa, E14, 34).

Öte yandan göç edilen ülkedeki hayat şartlarının ve yabancılara karşı bakış açısının diğer alternatiflere göre daha iyi olması da “neden bu ülkeyi seçtikleri” sorusunun bir yanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Fransa Cumhuriyeti'nin diğer Avrupa ülkelerine oranla gurbetçilerin daha rahat oldukları, kendini ifade edebildiği bir ülke olması, iş imkanlarının inşaat yoğunluğundan oluşuyor olmasından kaynaklı olduğundan dil bilme zorunluluğu yoktur. Bundan kaynaklı yeni iltica talebinde bulunan gurbetçiler için çalışma olanağı sağlıyor olması, ayrıca Fransa'da kamp sisteminden öte oturma başvurusunda bulunan bireylerin bütün mahkeme sonuçlarının belirleneceği güne kadar geçici kimlik yani resepsiyon verilir Fransa Cumhuriyeti sınırları içerisinde özgürce dolaşabilme hakkı verilmesi beni Fransa'ya gelmeye meyilli kılan etkenlerin başında geldi diyebilirim. Bütün bunların yanında burada yaşadığım süreç içerisinde Fransa hükümlerinin burada bulunan tüm halklara hak ettikleri bir dille muamele ettiğine şahitlik yaptım. Etnik köken olarak gurbetçilerin onlarda bırakmış olduğu izlenimlere göre karşılık veriyorlar. Burada yaşayan Türk vatandaşları çoğunluklu olarak devleti, toplumu zedeleyebilecek davranışlarda bulunmadığı için iyi bir güven ortamı yaratmış; bundan dolayı da burada sevilen ayrıcalıklı halkların başında gelip üst düzeyde saygı görüyor” (Fransa, E10, 38).

Göç sürecinin önemli bir bileşeni de göç edilecek ülke hakkında gerekli bilgilerin toplanmasıdır. Katılımcıların bu yöndeki cevaplarının da yine diğer sorulara verdikleri yanıtlar gibi değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Ancak burada en önemli bilgi kaynağının daha önce göç etmiş olan, bu süreci öncesinde yaşamış olan akraba, arkadaş ve hemşehriler olduğunu vurgulamak gerekir.

“Göç ettiğim ülke ile ilgili bilgileri daha çok arkadaşlardan, akrabalarımın ve internette edindim. İnternette edindiğim bilgiler çok sağlıklı değildi, bu yüzden arkadaşlardan ve akrabalarımın edindiğim bilgiler bana daha çok yardımcı oldu. Göç etmeden önce benim için öncelik akrabalarımın, arkadaşlarımın burada yaşamasıydı. Bu yüzden benim buraya göç etmemde akrabalarımın ve çevremizin önemli bir etkisi oldu. Yaşadığım bu yerde akrabalarımın, hemşehrilerimin olması benim için motivasyon kaynağı oldu. Memleket hasretini bastırmada önemli bir yol. Akraba ve hemşehrilerimin burada olması nedeniyle minimum değerlerde de olsa memleketimdeki yaşantıya benzer yaşantı sürdürebiliyorum” (Almanya, E4, 32).

Göç edilecek ülkeye dair bilgilerin birinci elden elde edilmesinin yanı sıra günümüz dünyasında gelişen iletişim teknolojilerinin de bu konuda yardımcı olduğu söylenebilir. Bu noktada katılımcılar özellikle sosyal medya mecralarından göç etmeye niyetli oldukları ülkeler ve bölgeler hakkında bilgi edindiklerini de dile

getirmişlerdir. Akrabalar, arkadaşlar ve hemşehriler de göç edilecek bölge hakkında bilgi toplama noktasında başat kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Gerek sosyal medyadan yapmış olduğum araştırmalardan gerekse yurt dışında yaşayan arkadaşlarımla olan daimî iletişimimden edinmiş olduğum bilgileri bir araya getirmiş olduğum araştırmalar sonucu daha yaşanılır bir ülke olduğuna ikna oldum. Ayrıca tatile gelen gurbetçi tanıdıklarıyla birebir yapmış olduğum görüşmelerle ilticacı bireyler için daha rahat, daha çok değer gördüğü bir ülke olduğunu öğrendim” (Fransa, E6, 37).

Yaman’a (2012, s.78) göre yaz tatillerini Emirdağ’da geçirmeyi tercih eden göçmenlerin lüks hayat tarzı ve Emirdağ’daki insanlarda oluşturdukları ilgi çekici Avrupa imajı ile Avrupa’daki sosyal haklara kavuşma isteği, Emirdağ’da oluşan göç kültürünün en temel sebepleri arasındadır. Türkiye’den Avrupa’ya göç sürecinde genel bağlamda Avrupa’dan tatil için gelen göçmenlerin, memleketlerindeki hemşehrilerini ister istemez göç etme eğilimine yönlendirmişlerdir.

“Türkiye’de ekonomik sıkıntı içindeyken Avrupa’dan gelen akrabalar lüks arabalarla gelirlerdi. İstedikleri gibi tatil yapıp giderlerdi. Biz ise başka bir yere tatil yapmayı bırak kendi memleketimizde bile tatil yapamıyorduk. Bir araba almak için yıllarca birikim yapmamız lazımdı. Avrupa’daki akrabalar, arkadaşlar ise birkaç ay çalışıp bir araba alabiliyordu. Onlardaki ekonomik rahatlık göç etmemizdeki en büyük etken oldu” (Almanya, K15, 40).

Öte yandan katılımcılar ilgili ülkedeki sosyal yaşantının ve eğitim olanaklarının da göç kararı üzerinde etkili olduğunu ve bu tür bilgileri yine akraba ve hemşehrilerinden elde ettiklerini ifade etmektedirler. Burada göç edilen ülkenin ekonomik ve sosyal olanakları ve eğitim fırsatları Lee’nin (1966) itme çekme kuramında ifade ettiği göçün çekici faktörleri arasında gösterilebilir.

“Göç kararı üzerinde akrabalarımızın etkileri tabii ki çok oldu. Gerek ülkenin sosyal hayatı gerek ekonomik olanakları gerekse çocuklar için eğitim fırsatları nelerdir gibi bilgiler ülke tercihinde çok önemli etki” (Fransa, K4, 34).

Gerek özelde Varto ilçesinden Avrupa ülkelerine olan göçlerde gerekse de genelde Türkiye’den Avrupa ülkelerine olan göçlerin dalgalanmalarına bakıldığında göç edenlerin büyük bir çoğunluğunun Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da ifade edildiği gibi vasıfsız kişilerden oluştuğu görülmektedir. Burada vasıfsız işçi göçünün yalnızca erken dönemle sınırlı kalmadığı özellikle ekonomik sorunların yoğunlaştığı ilerleyen dönemlerde de yine vasıfsız iş gücü göçünün yoğun olarak gerçekleştiği

görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Zelinsky'in (1971) kendi kuramında dile getirdiği yaklaşımla bu göçlerin genel niteliğinin örtüştüğü de görülmektedir.

Göç hareketliliğini temel olarak nüfus büyüklüğü ile ilişkilendiren Zipf (1946) göç edilecek yer ile göç arasında doğru orantı olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde yakın mesafenin de göç üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Kuram uzun mesafe göçlerde ticaret ve endüstri merkezlerin tercih edildiğini işaret etmektedir. Türkiye'den Avrupa'ya olan göçlerin yanı sıra Varto'dan Avrupa'ya olan göçler de büyük oranda yaşam koşullarını iyileştirmek çerçevesinde yapılmış göçlerdir ve çoğunlukla kitlesel emek göçleri kapsamında değerlendirilen göçlerdir. Burada göç edilen Avrupa ülkelerine bakıldığında temelde ticari ve endüstriyel anlamda gelişmiş ülkeler olduğu bilinmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde de bulguların Zipf'in (1946) kuramında ifade ettiği temel yaklaşımlarla uyumlu olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde özellikle göçün nedenlerine dair yöneltilen sorulara verilen cevaplardan genel olarak göç edilecek ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel şartlarının göç etme motivasyonu üzerinde birincil etken olduğu yönünde yoğunlaşmaktadır. Ravenstein'in (1885) göç yasaları ile çalışmamızın bulguları karşılaştırıldığında yasalar ile örtüşen sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin, göçlerin çoğunlukla uzak mesafelere gerçekleştiği ve uzun mesafeli göçlerde amacın büyük yerleşim yerlerindeki endüstri ve ticaret olanaklarına ulaşmak olduğunu iddia eden Ravenstein'in bu iddiası çalışmamızdaki göçmenlerin Almanya ve Fransa'ya göç etme sebepleri incelendiğinde haklı bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular Ravenstein'in (1885) öne sürdüğü uzun mesafeli göçlerin ekonomik temelli olduğu varsayımını da doğrular niteliktedir.

3.3.Göç Sonrası Süreç ve Hemşehrilik

Hemşehrilik göç öncesi süreçte etkili olduğu gibi göç sonrası süreçte de etkili olan temel olgulardan biridir. Bu kapsamda katılımcılara göç sonrası süreçte hemşehrilikleri ile olan ilişkilerinin değişip değişmediği, göçün beklentilerini karşılayıp karşılamadığı ve ana vatana geri dönme konusundaki düşünceleri sorulmuş ve tüm bu süreçlerde hemşehrilik etkisi bilimsel açıdan tespit edilmeye çalışılmıştır.

Burada öncelikle “göç ettikten sonra hemşehrilerinizle olumlu veya olumsuz değişimler yaşandı mı?” sorusuna cevap aranmaktadır. Burada da yine farklı yanıtlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, katılımcıların bir kısmı hemşehrileri ile olan ilişkilerinin göç ettikten sonra da benzer şekilde seyrettiğini ve herhangi bir değişiklik yaşanmadığını ifade etmektedirler.

“Çok bir değişiklik olmadı burada. Aile ilişkilerinde feodal bir yapı yok, kimse kimsenin hayatına müdahale etmiyor, herkes kendi hayatında, bütün akrabaların yaşam standartları çok yüksek, ekonomik durumları iyi. Pek bir değişiklik olmadı kısacası” (Fransa, K11, 42).

Öte yandan göç ettikten sonra yabancı bir ülkede yaşamının da verdiği duygu durumu ile hemşehrileri ile olan ilişkilerinin daha olumlu yönde ilerlediğini ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Burada özellikle aynı dine mensup olmanın ve etnik kimliği ne olursa olsun aynı toplumun bireyi olmanın bu durumun oluşmasında temel faktör olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“Göç ettiğimiz ülkede hemşehrimiz ile daha yakın ve sıcak bir bağ oluştu. Mesela Almanya’da yaşayan ilk jenerasyon yabancı ülkenin getirdiği korku ve endişeden dolayı, dil bilmemenin tedirginliği ile memleketinden tanıdığı insanlara sarıldı. Hatta hiç tanımadığı sadece Türk olduğunu bildiği insanlarla sıcak ilişkiler kurdu. Türkiye’de Muş’ta yaşamaya devam etseydik belki bu ilişkileri hiç kuramazdık. Burada mesela komşum Erzincanlı, bir diğeri Konyalı, öteki Karadenizli. Biz burada kimin nereden geldiğine bakmadan birbirimizi seviyoruz, çünkü başka kimsemiz yok yanımızda, bunu biliyoruz. Yani göç bizim ilişkilerimizi olumlu etkiledi. Aynı dini paylaştığın insanlarla bile daha sıcak oluyorsun. Afgan, Arap hiç fark etmiyor. Din kardeşim diyorsun, sahip çıkıyorsun. Birbirimize sarılmazsak, din, dil, kültür tamamen gidecekmiş gibi düşünüyor çoğunluk. Mesela benim Erzincanlı komşum ilk geldiğinde çok şaşırılmıştı. “Kürtler tesettürlü oluyor mu?” diye sormuştu. Onların köyünde sadece Alevi arkadaşları Kürt’müş. İnsan ön yargılarını yıkıyor burada. Sırf Muşlu olduğu için düğününe çağırdığımız insanlar oluyor. Gurbette olmanın en güzel yönü birbirine kenetlenmek oldu” (Almanya, K5, 53).

Bireyler göç kararları üzerinde etkili olan diğer bir etmen ise daha iyi yaşam koşullarına ulaşma isteğidir. Bu amaçla bireyler göç etmek istedikleri lokasyonlar hakkında çeşitli kanallardan bilgi toplar ve göç kararı alırlar. A.Stouffer’in (1940) Kesişen Fırsatlar Kuramı’nda iddia ettiği gibi uzun ya da kısa mesafeli olsun olmasın göç etme konusunda gidilecek yerdeki fırsatlar göç kararını etkilemektedir. Bu fırsatların neler olabileceğini ve nasıl ulaşılacağını ise göçmenler öncelikle daha önce göç eden hemşehrilerinden öğrenmektedirler. Ancak burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu da göç eden bireylerin göç ettikten sonra karşılaştıkları

manzaranın bekledikleri gibi ya da onlara anlatıldığı gibi olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplarda ise genel olarak benzerlikler bulunmasına rağmen birtakım farklılıkların olduğu da görülmektedir.

Katılımcılar genel olarak göç ettikten sonra karşılaştıkları durumun bekledikleri gibi olduğunu ifade etmektedir. Bunu ifade ederken Türkiye ile göç ettikleri ülke arasındaki temel farklara da vurgu yapmaktadırlar.

“(...) Bu kadar dert ve sıkıntılardan sonra aklıma ilk gelen şükretmek oldu. İyi ki gelmişim dedim. Buradaki sistem ve toplumsal yaşam Türkiye’deki yaşamın aksine çocuklarıma dolaptan süt ve peynir alıp sokak hayvanlarına vermeyi öğretti. Daha ne denilebilir ki, nasıl anlatılabilir ki? (...)” (Almanya, K20, 46).

K20 gibi katılımcıların bir kısmı göç ettikleri ülkede karşılaştıkları manzarayı ülkenin pozitif yönlerine vurgu yaparak belirtmişlerdir. Bir kısım katılımcı ise bir yandan yine genellikle şartların daha iyi olduğunu öne sürerken öte yandan özellikle kültürel ve dini konularda birtakım eksiklikler hissettiklerini de vurgulamaktadırlar.

“Tam olarak beklediğim gibiydi. Eksik olan ve çok önemli olan kısmı ezan sesine hasret kalıyor insan. Ezan sadece cuma günleri açıktan okunur, diğer şartların hepsi çok iyi” (Almanya, K13, 32).

“Göç ettiğiniz ülkeye geldiğinizde şartlar beklediğiniz gibi miydi?” şeklinde sorulan soruya ise katılımcıların bir kısmı da göç ettikleri ülkenin olumsuz yönlerine vurgu yaparak cevap vermektedirler. Burada bahsi geçen olumsuz yönlerin genellikle göç edilen ülkedeki ticari hayat ve çalışma koşulları ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Avrupa’ya göç ettiğine pişman olup Türkiye’de çoban olmayı Avrupa’da işçi olmaya tercih eden birçok göçmen de mevcuttur. Bunun temel sebebi ise Avrupa ülkelerindeki çalışma şartlarının ağırlığı ve çalışma yoğunluğudur. Avrupa ülkelerinde çalışma esnasında çalışmanın aksatılması genelde kabul edilemez bir durum iken bu tarz durumlar Türkiye’de genelde olağan karşılaşılan durumlardır (Yaman, 2012, s.88).

“Evet, Fransa’ya geldiğimde maddi anlamdaki şartlar fazlasıyla beklentilerimi karşılarken çalışma sistemindeki iş yoğunluğu bakımından sistem ve nalbur malzemesi eksikliği konusunda Türkiye standartlarının çok altında bulunması beklentilerinin çok altında kaldı ki; başta seramik fayans çeşitleri olmakla birlikte birçok el malzemesini Türkiye’den temin etmek

zorunda kalıyoruz. Oysaki göç etmeden önce Avrupa'da çalışma koşulları ve malzeme kalitesinin çok üst düzeyde teknolojik olabileceğini düşünüyordum. Bütün bunlarla birlikte yaşadığım en büyük etkenlerden biri ise Avrupa'da şirketlerin çalışanlarına tek bir öğün dahi yiyecek temin etmiyor olmasıdır. Tüm çalışanlar gecedен hazırlanmış oldukları yiyeceklerini sefer taslarıyla iş yerlerine taşımak zorundalar. Benim gibi Bekâr hayatı yaşayan gurbetçiler için aşılması gereken en büyük problemlerden biridir ki her öğlen önceki günden hazırlanmış olan yemeği yemek zorunda kalıyorum" (Fransa, E7, 30).

Daha iyi yaşam koşullarına erişim isteği daha önce de bahsedildiği gibi göç kararının önemli belirleyicilerinden biridir. Peki gerçekten de göç eden bireylerin hayat şartlarında olumlu değişimler yaşanmış mıdır? Ve bu değişimde hemşehriliğin rolü nedir? Bu noktada alınan cevaplara bakıldığında ise cevapların “şartların olumlu yönde geliştiği” yönünde yoğunlaştığı görülmektedir.

“Genelde olumlu yönde bir artış oldu her anlamda. Örneğin, çocuklarımızın gelecek endişesi yok; eğitimini devlet planlıyor ve tamamen ücretsiz. Hemşehrilerimiz ilk yerleşirken yardımcı oldu. Geri kalan hayat mücadelesinde herkes kendi başına sadece, burada kimseye ihtiyaç duymaz” (Fransa, E9, 40).

Burada ekonomik ve sosyal şartların iyileştirilmesinde ve düzenli bir hayatın oluşturulmasında da yine hemşehriliğin pozitif etkilerinin olduğu görülmektedir.

“Hayatım tamamen değişti, iş bulma konusunda hemşehrilerimin sayesinde hiç zorlanmadım. Şu anda evliyim, kurulu düzenim ve ailem var. Akrabalarımın yardımı sayesinde bu duruma geldim” (Almanya, K16, 36).

Avrupa'ya göç eden bireylerin şu an yaşadıkları ülkede hemşehrilerinin de katkılarıyla özellikle ekonomik anlamda rahat oldukları ve yine ekonomik yatırımlara yöneldikleri söylenebilir. Yeni Ekonomi Göç Kuramı diğergamlık, güvence ve yatırım olmak üzere üç temel kavramla açıklanmaktadır (Bozdağ ve Atan, 2009). Bu noktada kuramda öne sürülen bu üç kavramın göç olgusunda kendine yer bulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Elde edilen bulgular göçmenlerin yatırım odaklı bir ekonomik hayatı sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kuramın ekonomik temelli iddiaları ile elde ettiğimiz bulgular örtüşmektedir. Ancak burada daha iyi hayat koşullarına rağmen bireylerin doğmuş oldukları topraklara özlem duyduklarını da vurgulamak gerekecektir.

“Burada bulunduğum süreç içerisinde yatırım amaçlı kazanımlarım oldu. Özellikle döviz kurundaki yükselişe bağlı Türkiye'de taşınmaz mülkiyet alımında girişimlerim oldu ki; bunlar

kendi adıma geleceğe dair olumlu ekonomik yatırımlardır. Bu yatırımlarımda hemşehrilerimizin göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir katkısı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Çünkü buraya ilk geldiğimde yol, iz, dil konusunda hiçbir fikrim yokken hemşehrilerim sayesinde çalışma olanağım oldu, yol yordam öğrendim, meslek edindim. Sağlamış oldukları iş istihdamı ve vermiş oldukları ayrıcalıklı değerden dolayı hepsine ayrı ayrı minnettarım. Burada yaşamanın olumsuz etkilerinin başında aile, eş dost, memleket hasretinin biriktirmiş olduğu özlem başta olmakla birlikte hastalıkta sağlıkta bayramda seyranda doğmuş olduğun topraklarda bulunmamak kesinlikle büyük bir duygusal etki oluşturuyor. Buna bağlı olarak kısa sürede saç, sakal beyazlamasından psikolojik bozukluklar yaşadığımız dönemlerimiz oluyor maalesef” (Fransa, E8, 54).

Göç eden bireyler daha iyi yaşam koşullarına rağmen memleketlerine olan özlemlerini de dile getirmektedirler. Ancak memleket özlemi veya herhangi başka bir nedenden dolayı Türkiye’ye geri dönme konusuna sıcak baktıkları söylenemez. Burada en önemli faktörün orada doğup büyüyen nesillerin kendilerini artık o ülkenin bir parçası olarak görmeleri olduğu söylenebilir.

“Geri dönmemiz imkânsız, çocuklar burada yetişti, eğitimlerini burada tamamladı, buraya alıştılar, bütün düzenimiz burada kurulu kısacası” (Almanya, K18, 45).

Avrupa’ya göç eden özellikle ilk kuşak göçmenler başlarda geri dönme niyeti içerisinde olsalar dahi zamanla bu tercih aksi yönde ilerlemiş ve göç eden bireyler çoğunlukla buldukları ülkede yaşamlarını devam etme kararı almışlardır. Buldukları ülkedeki yaşam koşullarının Türkiye’deki koşullardan daha yüksek olması bireylerin kesin dönüş noktasında tereddütler yaşamasına neden olmuştur (Yalçın, 2000’den aktaran Yalçın, 2002, s. 54). Bu yönüyle bakıldığında buldukları ülkenin ekonomik durumunun daha iyi olması da bireylerin geri dönme düşüncesine mesafeli olmalarının bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Şu an düşünmüyorum. Çünkü Türkiye’nin durumu iyi değil. 33 Yıldır buradayım gelemiyorum. Çoluk çocuğum burada büyüdüler. Ben dönmeyi düşünsem bile onlar dönmez artık. Çocuklar inşaatta çalışıyor, çocukların hepsinin Fransızcası çok iyi. Buranın kültürünü edindiler” (Fransa, E3, 65).

Benzer şekilde yaşadıkları ülkeye daha hızlı uyum sağlayan ve o ülkenin sosyo-kültürel yapısına adapte olan bireylerin geri dönme noktasında diğer bireylere göre daha karamsar oldukları ve bu fikri neredeyse hiç benimsemedikleri anlaşılmaktadır.

“Şu anda Türkiye’ye dönmeyi hiç düşünmüyorum. Geçen zaman içerisinde Almanya’nın getirmiş olduğu kolaylıklara, farklılıklara alıştığımız için, Türkiye’deki hayat koşulları bize

çok uzak kalıyor. Türkiye’de sistem buradan farklı. İnsan alışmış olduğu sistemi, hayatı bırakmıyor. Sağlık açısından, bürokratik işlemler olsun bunlar iki ülkede de farklı. Biz burada Türkiye’den getirmiş olduğumuz birikimler ile Almanya’da kazanmış olduğumuz bakış açısı, tecrübe ve ortamdan dolayı farklı durumlara alıştık. Örneğin, Alman insanı çok disiplinli ve katı kurallara sahipken Türk insani daha vurdumduymaz olabiliyor. Biz de burada daha disiplinli kurallara bağlı yaşadığımız için Türkiye’nin o rahat tavırlı durumları bize farklı ve tuhaf geliyor. Bütün sebepler bir yana Almanya’da doğmuş, büyümüş ve okumuş bir üçüncü kuşak Türk toplumu oluştu. Bunlar geri dönme konusunda çok katı. Tamamen Alman olmasalar da tamamen Türk de değiller. Onlar için Türkiye geri dönecekleri bir ülke değil sadece tatil amaçlı gittikleri ve anne babalarının bir dönem yaşadığı bir ülke. Dolayısıyla ebeveynler de çocuklarını burada bırakıp Türkiye’de yaşamak istemiyor” (Almanya, E13, 50).

3.4.Sosyo-Kültürel İlişkiler ve Hemşehrilik

Sosyo-kültürel ilişkilerin şekillenmesindeki en önemli bileşenlerden biri dildir. Öncelikle katılımcıların sosyal hayatlarında çoğunlukla hangi dilleri konuştukları ve bu durumun nedenleri incelendiğinde eğitim seviyesinin de belirleyici bir etken olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olması dil öğrenmenin görece daha zor olmasına yol açmaktadır.

“(…) Kampın standartları iyi olsa bile dil bilmemek, okuma yazma bilmemek, yol bilmemek, temel insani ihtiyaçlarını giderme konusunda çok sıkıntı çekmeme sebep oldu. Çünkü anlatamıyor, anlayamıyor, sadece bakıyor ve hareketlerinden, mimiklerinden bir yorum çıkarmaya çalışıyorsunuz. Bunun zorluğunu tarif bile edemem (…)” (Almanya, E17, 40).

Ancak daha genç yaşlarda göç eden ve göç edilen ülkede dünyaya gelen nesilde, anadil ile birlikte o ülkenin dilinin de özellikle okul ve iş hayatında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Burada sosyal çevrenin de belirleyici bir faktör olduğu vurgulanabilir.

“Genelde bütün insanlar aynı bölgelere yerleştiği için ana dillerini konuşurlar. Tabi bu da bir dezavantaj insanlar için, göç ettikleri ülkenin dilini öğrenemiyorlar. Ama küçük yaşta giden ya da orda doğan kişiler için durum farklı. Onlar hem ana dillerini hem de o ülkenin dilini öğrenirler” (Fransa, K2, 35).

Öte yandan göç edenlerin genellikle belirli bölgelerde yoğunlaşmalarının ve özellikle hemşehrilere ile olan iş ve arkadaşlık bağlarını devam ettirmelerinin göç edilen ülkenin dilini öğrenme konusunda bir handikap oluşturduğu söylenebilir.

“Günlük yaşamda yoğunluklu olarak Kürtçe, Türkçe ve Almanca konuşuyorum. Biz gurbetçiler burada yoğunluklu olarak belli bölgelerde ve sosyal yaşam alanlarımızda hemşehrilerimizin

yoğun olarak ikamet ettiği bölgelerde yaşadığımız için yabancı dilde konuşma gereği duymuyoruz. Ev arkadaşlarımız başta olmak üzere çevre esnaf ve iş ortamlarına kadar hemşehrilerimizle birlikte çalıştığımız için kendi dilimizi kullanıyoruz. Ayrıca burada doğup büyüyen, okula giden çok sayıda arkadaşlarımız olduğundan dil konusunda karşılaştığımız problemlere çözüm bulmakta sorun yaşamadığımız için kendimi dil öğrenme konusunda çokta zorunlu hissetmedim” (Almanya, E7, 28).

Burada söz konusu bulguların ilişkiler ağı kuramında ifade edilen, göçmen ağlarının bireyleri kendi toplumu içine kapatarak ev sahibi toplumla uyumu zorlaştırabileceği varsayımıyla örtüştüğü söylenebilir.

“Bu ülkeye ilk geldiğimde kendi ülkemden olan insanların yanına geldim. Hem iş ortamında hem de normal yaşamda Türklerle iç içe yaşadım. Bu da dil öğrenimimi oldukça zorlaştırdı. Uzun yıllar geçmesine rağmen burada yaşayan vatandaşlarımız gibi ben de ancak kendimi ifade edebilecek kadar dil öğrenebildim” (Almanya, E18, 53).

Almanya’ya giden birinci kuşak Türkler, başta o ülkenin dili olmak üzere, herhangi bir alanda bilgiye sahip değillerdi. Bu nedenle, yoğunlukla ikinci bir dili öğrenme ve konuşma sorunu ile kültür şoku yaşayan kuşak birinci kuşak olmuştur (Aksoy, 2010, s.34). Bu sorun orada doğup büyüyen kuşaklar yetişene kadar göç eden bireylerin yaşadığı temel sorunlardan biri olarak devam etmiştir.

Diğer taraftan özellikle kadınların evde daha çok vakit geçiriyor olmalarından dolayı ana dillerini bulunduğu ülkenin dilinden daha yoğun kullanmalarına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle kadın katılımcılar çoğunlukla evde ana dillerini ancak sosyal yaşamda ilgili ülkenin dilini kullandıklarını ifade etmektedirler.

“Genellikle evde Kürtçe ve Türkçe konuşuyorum ama dışarı çıktığım an Almanca konuşuyorum. Gerek çalışma ortamı gerek dışarıdaki sosyal yaşam Almanca konuşurmayı gerektiriyor” (Almanya, K13, 32).

Çalışmada toplumsal hayatta hemşehriliğin rolünün belirlenmesine yönelik katılımcılara sorulan bir diğer soru da, “Ev sahibi toplumla sosyo-kültürel ilişkilerin şekillenmesinde hemşehriliğin rolü nedir? sorusudur. Burada da yine katılımcılar arasında farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Örneğin, E14 gibi bazı katılımcılar yeni insanlarla tanışma ve çevre edinme konusunda hemşehrilerinin etkilerinin olumlu yönde olduğunu dile getirmektedirler.

“Her zaman etkisi çok olmuştur. Tanınmadığın bir yerdesin, yeni insanlarla tanışyorsun, burada da hemşehrlik devreye giriyor. Benim tanımadığım insanlar hemşehrilerim sayesinde tanışıyoruz, böylece çevre edinmiş oluyoruz” (Fransa, E14, 34).

Benzer şekilde yine hemşehriliğin farklı bir dile ve kültüre sahip bir toplumda uyum sürecine pozitif katkılarının kaçınılmaz olduğu da katılımcılar tarafından ifade edilmektedir.

“Tabii bulunduğumuz çevre ve kültür tamamen yabancı ve hiç bilmediğimiz kültüre, dile sahip bir ülke. Hemşehrilerin olması uyum sürecini kolaylaştırıyor, gerekli akademik yönlendirmelerde kolaylıklar sunuyor” (Fransa, K8, 45).

Ancak ev sahibi toplumla sosyo-kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konusunda hemşehrileri ile arasına mesafe koymayı tercih eden katılımcılar da yer almaktadır. Burada özellikle ev sahibi toplumun bireyleri ile zaman geçirmenin o ülkedeki sosyo-kültürel ilişkilerin şekillenmesinde daha etkili olacağı inancı ön plana çıkmaktadır.

“Ne kadar uzak o kadar iyi diye düşünüyorum. Evet bazen kendi kültürümüzden insanlarla aynı ortamda olmak rahat güzeldir ve kolaylık gibi geliyor. Kendinize bir şeyler katmak babında yabancılarla olmak oranın dilini kültürünü benimsemek hayatımızı kolaylaştırır ve kendinizi geliştirirsiniz” (Fransa, E12, 56).

Bu duruma benzer bir sonucun hemşehriliğin ev sahibi toplumla ilişkilerin geliştirilmesinde destekleyici mi yoksa engelleyici mi olduğu yönündeki soru için de geçerli olduğu görülmektedir. Burada hemşehri ilişkilerinin destekleyici rol oynayabilmesi için bu ilişkilerin belirli bir süreyi kapsamaması gerektiği yönünde verilen cevapların yoğun olduğu görülmektedir.

“Bazen destekleyici bazen engelleyici olabilir, kişilere bağlı. Çünkü; sadece kendi hemşehrilerine odaklanırsan onlarla sürekli zaman geçirirsen dil öğrenemezsin, adaptasyon süresi uzar. O yüzden onlara köprü gibi bakmak gerek, üzerinden yürüyüp geçeceksin. Köprüde fazla kalırsan bir arpa boyu yol alamazsın” (Almanya, K1, 28).

Göç eden bireylerin ana toplumdaki bireylerle olan ilişkilerinde hemşehriliğin engelleyici rol oynamasının arkasında temelde dil sorunu yatmaktadır. Herhangi bir toplumda sosyal ilişkilerin geliştirilebilmesi için o toplumun diline hakim olmak ya da en azından bireyin kendini ifade edebilmesi son derece önemlidir. Ancak kendi dilini konuşan bireylerin sürekli birlikte vakit geçirmesi dilin öğrenilmesi noktasında dezavantaj oluşturabilir ve başlangıçta olumlu görülen hemşehrlik ilişkilerinin ev sahibi toplumla sosyo-kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde engelleyici olabileceği

söylenbilir. Göçmenlerin, yaşadıkları ülkenin dilini bilmemeleri ya da çok iyi düzeyde kullanamamaları Avrupa’da yaşadıkları ilişkilerin düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir (Yaman, 2012, s.94).

“Görünüşte güzel görünse de hayatınızı her geçen zaman diliminde zorlaştırır. Çünkü aynı dili aynı kültürü paylaşıyorsunuz diye size bir artısı olmaz. Nerede olursanız olun oranın dilini kültürünü benimsemeniz gerekir ki kendi ayaklarınızın üstünde yaşamınızı idame edebilirsiniz” (Fransa, E15, 43).

Bu nedenle ev sahibi toplumla daha fazla diyalog halinde olunmasının yaşanılan ülkeye sosyo-kültürel entegrasyon noktasında daha faydalı olabileceği düşünülmektedir.

“Aslında bu durum tamamıyla karmaşık. Buraya ilk geldiğinizde yaşamın tüm alanlarında hemşehriliğe ihtiyaç duyulduğu gibi Fransız halkıyla iletişim ve etkileşim kurmakta elbette büyük bir katkısı vardır. Bununla birlikte hemşehrilerimizin yoğun olduğu bölgelerde yaşamak başta yabancı dile ihtiyaç duymadığımızdan yerli halkla iletişim ve etkileşimde bulunma gereksinimi duyulmuyor. Bununla birlikte hemşehrilerimiz dışında burada yaşayan öncelikli olarak Fransız halkı olmakla birlikte bütün topluluklara karşı genel anlamda diyalog içerisinde bulunma kültür ve yaşam tarzlarını öğrenmemiz ve kendimizi daha iyi ifade edip buraya adapte olma yolunda büyük bir engel haline geldiği de göz ardı edilemez bir gerçektir” (Fransa, E1, 38).

Öte yandan hemşehriliğin uyum sürecindeki etkisinin bir zincirleme süreci de beraberinde getirdiği de görülmektedir. Başta ilgili ülkeye uyum sağlama konusunda hemşehrilerinden destek alan bireyler, ilerleyen süreçte yeni göç edenlere de kendilerinin yardımcı olduklarını ifade etmektedirler. Bu noktada katılımcı yanıtlarının ilişkiler ağı kuramında ifade edilen, göçmen ağlarının yardımlaşma mekanizması yardımıyla göç sürecini desteklediği ve potansiyelini arttırdığı, aynı zamanda mevcut ve devam eden göç süreçleri üzerinde karşılıklı bir etkileşim oluşturduğu varsayımlarını desteklediği söylenebilir.

“Hemşehriliğin etkisi her zaman çok olmuştur. Bilmediğin ülke, tanımadığın insanlar, bilmediğin bir dil. Bunların hepsinin üstesinden hemşehrilerimin yardımları sayesinde geldim. Şu anda bulunduğum ülkeye adapte olmuş durumdayım. Ben kendim bu sefer yeni gelenler için yardımcı olmak istiyorum” (Almanya, K17, 32).

Hemşehrilik sadece göç edilen ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uyum sağlamada değil aynı zamanda günlük işlere uyum sürecinde ve karşılaşılan

güçlüklerde de başat rol oynamaktadır. Bu noktada yeni göç etmiş olan bireylerin özellikle bürokratik işlemlerde karşılaştıkları zorluklar karşısında hemşehrilerinden yardım aldıkları görülmektedir.

“Hemşehrilerimizin olması çıkabilecek problemleri ve güçlükleri daha kolay aşmamızı sağlıyor. Örneğin, resmi daire işlemleri hiç bilmeyen yeni gelen için çok zor; desteğe ihtiyaç duyuyor insan” (Fransa, E11, 35).

Burada günlük hayatta karşılaşılan güçlüklerin de esasında yine dil problemine dayandığı söylenebilir. Özellikle yeni gelenlerin evrak işlerinde yaşadıkları zorluklar karşısında hemşehrilerinden destek aldıkları birçok katılımcı tarafından ifade edilmektedir.

“Öncelikle bulunduğumuz ülkeye uyum sağlamadaki en büyük etken hemşehrilerimizdir. Burada yeni olduğun için ve dil sıkıntısı çektiğin için hep bir hemşehrinden bir akrabandan yardım istersin. Evrak düzenlersin onlara koşarsın. İş ararsın onlara koşarsın. Resmî kurumlar, hastane vs. kısacası buraya alışıp uyum sağlamamıza vesile olan en büyük etken hemşehrilerimizdir” (Almanya, K19, 44).

Yabancı bir ortamda ev sahibi toplumla iletişim kurulamadığında karşılaşılan zorluklar bireylerin kültür şoku yaşamalarına neden olmaktadır. Böyle bir durumda ise göçmenler ev sahibi toplumdaki uzaklaşarak kendi kültüründen insanlarla daha yakın ilişkiler kurabilmektedirler ve bu durum aynı toplumdan ve kültürden insanlar arasında daha güçlü bir dayanışmayı ortaya çıkarmaktadır (Anık, 2022, s.47).

Katılımcılar arasında kendilerine yardımcı olan hemşehrilerinin tutum ve davranışlarından zaman zaman rahatsız olduklarını ancak bu durumu mecburen kabul etmek durumunda kaldıklarını da dile getirenlerin olduğu da görülmektedir.

“(…) Akrabalarımın minneti size bir kâğıdı okuyup tercüme edenlerin bitmek bilmeyen üst perdeden bakışları diyebilirim ki dayanılmaz bir baskı kuruyordu. Seçme şansız yok, mecburen katlanıyorsunuz (...)” (Fransa, E12, 56).

Diğer taraftan günlük hayatta karşılaşılan zorluklar karşısında bireylerin sürekli hemşehrilerinden yardım almalarının eksi yönlerine de vurgu yapılmaktadır. Bunun nedeni ise sürekli diğer insanların yardımına ihtiyaç duyulmasının o ülkedeki günlük yaşantıya entegrasyon noktasında bireylere bir yerden sonra zarar vereceği düşüncesidir.

“Hem avantaj hem de dezavantaj olarak görüyorum Hiç bilmediğiniz bir ülkede aynı kültürde insanlarla olmak bir süre çok güzel gelir, er ya da geç kimsenin size faydası olmadığı gerçeğiyle yüzleşirsiniz. Kendinize bir şeyler katmak için oranın dilini ve kültürünü öğrenmek için, yabancılarla arkadaş olmak oradaki yabancı marketleri kullanmak başta zor görünse de bence çok daha iyi ve oranın şartlarına daha çabuk adapte olabilirsiniz diye düşünüyorum” (Fransa, K3, 28).

Göç edenlerin o ülkelerde hemşehrileri ile olan gündelik ilişkilerin belirlenmesi de yine bu çalışmada cevap aranan bir diğer sorunsaldır. Bu amaçla katılımcılara “Çoğunlukla hemşehrilerinizin olduğu mekanlara mı gitmeyi tercih ediyorsunuz?” şeklinde yöneltilen soruya çeşitli nedenlere dayanan farklı cevapların verildiği görülmektedir. Örneğin, öz kültürlerinden kopmak istemeyen katılımcıların ilgili soruya evet yanıtını verdikleri görülmektedir.

“Evet, genelde o mekanlara gidiyorum. İnsan kendi öz kültürünü özliyor, ortak paydaşı olan insanlarla muhabbet bizlere iyi geliyor. Terapi gibi” (Fransa, E1, 54).

Genellikle hemşehrilerinin olduğu mekanları tercih edenlerin bir kısmı ise bunu dini nedenlerle açıklamaktadırlar. Çoğunlukla dini hassasiyeti olan bireylerin özellikle restoran tercihlerinde hemşehrilerinin bulunduğu mekanları tercih ettikleri görülmektedir.

“Yurt dışında haram ve helal diye bir gerçek var, o yüzden kendi kültürümüzden olan restoranlara gideriz. Alışverişlerimizi ona göre yaparız yabancı mekanlarında çoğu zaman tercih ederiz” (Fransa, K2, 35).

Kişilerin hemşehrilerinin bulunduğu mekanları tercih etmelerinin diğer önemli bir nedenin de dil sorunu olduğu açıktır. Bireyler yabancı bir ülkede yabancı bir dilin konuşulduğu farklı bir kültürde hemşehrileri ile daha rahat iletişim kurabildiklerini ve kendilerini daha rahat hissettiklerini dile getirmektedirler.

“Tercih ettiğimiz mekanlar genelde hemşehrilerimizin oluyor. En önemli faktör dil oluyor. Hiç Almanca kullanmadan daha rahat bir şekilde irtibata geçiyoruz, bildiğimiz alışkın olduğumuz ortamlar oluyor. Burada mesela aile ortamı pek yok yani kendi insanımızın yerine gitmezsek daha çok içkili, farklı kültürde ortamlar oluyor. Kendi insanlarımızla olunca veya mekanına gidince içkisiz, aile ortamı olan bize daha yakın yerler oluyor. Burada mesela akşam bir yere oturmaya gitmek istesek, saat 7’den sonra Almanların içkisiz mekânı yok; hep içki, gürültü. Bunun yanı sıra daha çok yabancı olmayan ortamlarda dışlanıyoruz. İnsanlar hemen bakışlarıyla süzüyor, bazıları laf atıyor burada ne işiniz var der gibi. Burada bu mevsimde Noel pazarları kurulur, orda Müslümanları pek istemezler. Bari buraya gelmeyin

düşüncesindedirler. Yani en önemli nedenler, dil, aile ortamı, alkolsüz mekanlar ve dışlanmama isteği oluyor” (Almanya, K1, 28).

Burada bireylerin genellikle hemşehrilerinin bulunduğu mekanları tercih etmelerinin genel anlamda dil sorununa ve dini gerekçelere dayandığı söylenebilir. Bu durum aynı zamanda göçmenlerin bir arada yaşama isteklerini de arttıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bu noktada ev sahibi toplumla dil, dil veya yaşam biçimi noktasında farklılığın fazla olduğu durumlarda göçmelerin belirli bölgelerde yoğunlaşmaları kendi etno-kültürel kimliklerini koruyabilmek için başvurdukları bir yöntem olarak gösterilebilir (Anık, 2022, s.47).

Öte yandan katılımcıların bir kısmının hemşehrilerinin bulunduğu mekanları tercih etmediklerini de söylemek gerekir. Bu tutumun temelinde ise sürekli hemşehrileri ile vakit geçirmenin doğru olmadığı ve bunun o ülkenin kültürüne uyum sağlamada zorluklar çıkarabileceği ve bu süreci uzatabileceğini düşüncesi yatmaktadır.

“İlk başlarda insan hemşehrilerinin bulunduğu mekanlara gitmek istiyor. Ama zaman ilerledikçe insan daha çok yabancıların bulunduğu mekanlara gidiyor. Çünkü hem bu ülkenin ortamına hem de yaşam gereği onların kültürlerine ayak uydurmak için yabancıların mekanlarına gidiyorum. Bu sayede yabancılarla etkileşim kurup bu sayede dillerini de daha iyi kavrayabiliyorum” (Almanya, E4, 32).

3.5.Sosyo-Ekonomik İlişkiler ve Hemşehrilik

Göç sürecinin önemli bir bileşeni de göç edilen ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uyum sağlamaktır. Göç edilen ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uyum sağlamada aşılması gereken en önemli etken dil sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar da geneli itibariyle bu uyum sürecinde dil sorunu nedeniyle karşılaştıkları güçlükleri hemşehrileri vasıtalarıyla aştıklarını vurgulamaktadırlar.

“Daha yeni gelmişsin, dil bilmiyorsun ve farklı bir ortama gelmişsin. Ve burada ancak ya bir akraba ya da bir hemşehri vasıtasıyla bir iş bulabilirsin. Ayrıca vakit geçirebileceğin insan sayısı kısıtlı olduğu için bulabildiğin hemşehriyi hiç tanımadan bile can ciğer oluyorsun” (Fransa, E5, 44).

Göç eden bireylerin o ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uyum sağlayabilmeleri esasında o ülkede iş hayatına katılabilmelerine bağlıdır. Benzer şekilde bireylerin göç ettikleri ülkede iş hayatına katılabilmelerinin önündeki en büyük

engelin de yine dil sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada da yine katılımcılar hemşehrileri ile olan ilişkilerinin çalışma hayatına entegrasyon konusunda yardımcı olduğunu dile getirmektedirler.

“Türkiye’de yaşadığım süreçte esnaflık yapıyordum. Buraya geldiğimde öncelikli olarak dil ve kültür problemi yaşadığım için mesleğimi icra edebilmek ve gelişi güzel buradaki yaşam tarzına ayak uydurabilmek gibi bir şansım maalesef ki yoktu. Tam da bu noktada benimle aynı dilden aynı kültürden buraya daha önceden göç etmiş ve zaman içerisinde hem Türkiye hem de Fransa yaşam tarzını benimsemiş benim gibi gurbetçi hemşehrilerimiz hatırı sayılır ölçüde buraya ayak uydurma konusunda pozitif yansımaları oldu bana. Öncelikli olarak iş istihdamı olmakla birlikte yeni meslekler edinmek, yeni arkadaşlıklar kurmak, burada yaşayan yerli halk ile aynı ortamda bulunabilmek, onları tanımak kültürlerini yaşam tarzlarını dillerini öğrenmemde çok büyük bir etkisi oldu. Ve dil konusunda kendimi biraz daha geliştirmiş olmak benim için hem yeni iş olanakları sağladı hem de özgürce istediğim anda kimsenin rehberliğine ihtiyaç duymadan istediğim yerde bulunabilmemi, toplumun sosyal, kültürel yapısını daha kısa sürede benimsememi sağladı” (Fransa, E8, 54).

Burada vurgulanması gereken önemli nokta, gündelik işlerde bireylerin birbirlerine yaptıkları yardımların yeni göç edenler üzerinde yoğunlaştığıdır. Çalışmada yer alan çok sayıda katılımcı, yeni göç etmiş olan hemşehrilerinin düzenlerini kurana kadar onlara destek olduklarını vurgulamış ve bu durumun geçici bir dönemi kapsadığını ifade etmişlerdir.

“Göç edenlerin ilkleri her zaman birbirlerini kollamış evlerini ekmeklerini paylaşmış, ta ki işleri, aşları ve evleri olup hayatları düzene girene kadar. Ve her zaman birbirlerine karşı desteklerinden minnetle bahsetmişlerdir. Yaşanmış sorunlara karşı asla birbirlerini yalnız bırakmamış, manevi desteklerini de esirgememişler. Eskilerden sonra gelen nesiller sırasıyla anne babalarından kalan hayatlarını devam ettirip daha iyi şartlar altında yaşamaya ve onlardan sonra gelecek nesillerine zorluk çekmemeleri adına daha çok çalışıp rahatlık sağlamaya çalışıyorlar” (Fransa, E3, 65).

Öte yandan göç eden bireylerin genellikle aynı iş kolunda çalışıyor olmaları da yine birlikte vakit geçirmelerinin bir nedeni olarak gösterilebilir.

“Genelde ilk tercihim hemşehrilerimin olduğu mekanlar oluyor. Yanlarında daha rahatım. Ayrıca aynı işi yaptığımız için bazen iş hakkında da sohbetler edebiliyoruz” (Almanya, K13, 32).

Çalışmada cevabını aradığımız bir diğer soruda göç edenlerin refah düzeylerinin öncesine göre bir değişiklik olup olmadığı ve olduysa hemşehrilik faktörünün bunda

nasıl etkili olduğudur. Burada genellikle hemşehrilerinin de etkisi ile birlikte katılımcıların ekonomik durumlarında önemli değişimler yaşandığı anlaşılmaktadır. Burada elde edilen bulgular göçmenler üzerinde Neo-klasik ekonominin makro etkisinin yanında mikro etkisinin de azımsanamayacak kadar etkili olduğu gerçeğidir. Temelde neo-klasik ekonomik yaklaşımın makro teorisinde öne sürülen göçün temel nedenleri ülkeler arasındaki istihdam koşulları ve ücret farklılıkları olsa da mikro teorisinde iddia edildiği gibi kişilerin sosyo-demografik özelliklerinin de bu nedenlere dahil edilmesi gerektiği inkâr edilemez bir gerçekliktir.

“Evet, çok değişiklik oldu. Göç etmeden önce ancak kendi yağımızda kavruluyorduk. Sonrasında ise bir yıl gibi kısa bir sürede hem araba aldım kendime hem de aileme destek oldum ve birikim yapmaya başladım. Daha iyi ve kazançlı iş imkanını ise hemşehrilerimizin sayesinde buldum” (Almanya, E20, 30).

Bu noktada hemşehriliğin özellikle iş bulma konusunda ciddi bir katkısının olduğu diğer katılımcılar tarafından da onaylanmaktadır.

“Göç etmeden önce aileme bağlı yaşıyordum. Evden işe işten eve, paranın nasıl gelip gittiğinin farkında değildim. Avrupa'ya göç ettikten sonra hemşehrilerimin desteği sayesinde iş imkânım oldu. Şu anda kendi ayaklarımın üstündeyim. Hemşehrilik sayesinde işsiz değilim, ekonomik yönden sıkıntı yaşamıyorum” (Fransa, E7, 30).

Öte yandan ekonomik durumunda önemli iyileşmeler yaşayan gurbetçilerin anavatanlarına yatırım yaptıkları da görülmektedir. Bu nokta da hemşehrilik faktörünün önemli bir rol oynadığı yine katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

“Göç etmeden önce iki kardeş ancak gündelik ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek kadar geliri olan bir iş yerimiz vardı. Göç ettikten sonra iş yerimizi abime devrettiğim için hem abimin geliri yükseldi hem de Fransa'da Euro birimiyle çalıştığımız için 3 yıllık bir iş imkânı doğrultusunda kendi adıma gelirim arttı. Türkiye'de arsa vb. yatırımlar yapabilme olanağım doğdu. Şüphesiz ki bu gelirim en büyük payını çok kıymetli hemşehrilerime borçlu olduğum inkâr edilemez bir gerçektir. Özellikle ilk gittiğimde çalışma iznimin bulunmaması ve dil konusundaki eksikliklerim başta olmak üzere çalıştığım iş konusundaki eksikliklerimi tamamlayabilmek adına büyük katkıları oldu ki, ilk zamanlarda hemşehrilerim dışında tanıdığım kimse yoktu ve yabancılar sorumluluk alıp beni çalıştırmazken hemşehrilerim şirketlerini riske atma pahasına beni işe götürüyorlardı. Aynı zamanda onların sayesinde daha fazla insan tanıdım daha geniş iş alanlarına erişebilme olanağım doğdu. Birebir bu durumu yaşamış bir birey olarak hemşehriciliğin yurt dışında barınabilmek adına çok büyük faktör

taşıdığına bizzat şahitlik yaptım. Bu faktörler başta barınma olmak üzere maddi manevi birçok anlamda çok büyük bir alana yayılmaktadır” (Fransa, E14, 34).

Ancak diğer katılımcıların aksine ekonomik durumunun daha kötüye gittiğini ifade eden katılımcılar da çalışmada yer almaktadır. Göç etmeden önce de benzer ekonomik koşullarda yaşadığını ve hatta daha fazla mal varlığına sahip olduğunu ifade eden E15 söz konusu gurbetçilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada E15’in hemşehriliğin faydasından çok zararı olduğunu öne sürmesi hemşehrilik faktörünün her zaman pozitif etkilere neden olamayabileceğini de ima etmektedir.

“Şöyle ki; göç etmeden önce köyde 100 küsur büyükbaş hayvan vardı, yolcu arabası vardı, traktör vardı. Uğraşıyorduk, çalışıyorduk, çabalıyorduk. İyiydi, güzeldi, durumumuzda gayet iyiydi. 6 senedir Fransa’dayım. İlk geldiğim günden durumum aynı değişen pek bir şey yok. Köyde de araba ve 6 inek kalmış. Varın siz düşünün nelerin nasıl olduğunu. Ve şunu da ekleyeyim: Hemşehriliğim, akrabaymış yalan. Öyle bir şey yok. Herkes kendi menfaati doğrultusunda hareket ediyor” (Fransa, E15, 43).

Hemşehrilik faktörünün sosyo-ekonomik ilişkiler noktasında özellikle iş bulma konusunda önemli bir etken olduğu aşıkardır. Burada en önemli nokta yine dil dezavantajının aşılması noktasıdır. Bu yönüyle bakıldığında akraba ve hemşehrilerin bu sorunun çözülmesinde diğerlerine önayak olduğu söylenebilir.

“Burada bir işe girmek ve varlığımı devam ettirebilmek için hemşehriliğin önemli bir rolü vardı. Neticede Avrupa’ya ayak bastığım ilk andan itibaren sağır, dilsiz ve kör bir insandan hiç bir farkım yoktu. İnsanların konuşmalarına, tabelâlardaki yazılara baktıkça sudan çıkmış balığa dönmüş gibiydim. Hemşehriliğin gerçek manada önemi de tam da burada ortaya çıkıyor, biz gurbetçiler üzerindeki sonsuz olumlu etkisini her bir zerremizce hissetmemizi sağlıyordu. Bir ekmeğe, bir suya bir sigara gibi zaruri ihtiyaçlarımızı dahi dile getiremediğimiz bir ülkede her yönüyle bizi karşılayıp bize tercümanlık yapan hemşehrilerimizdir. Deyim yerindeyse hemşehrilerin olmadığı yabancı bir ülkede hiçbir ihtiyacını dile getiremeyen, çaresizlikler içerisinde yaşamaya mahkûm bir bireysin. Elin, ayağın, dilin kulağın gideceğin yerde ayağındır hemşehrilerin” (Almanya, E4, 32).

Akraba ve hemşehrilerin bu noktada dil sorunu yaşayan tanıdıklarına aracı olarak bireylerin iş bulma ve kendi ekonomik özgürlüklerini sağlayabilmelerine katkıları diğer katılımcılar tarafından da onaylanmaktadır.

“Tabii ki de hemşehrilerimizin çok rolü oldu. Çünkü tanımadığımız bir yer ve bilmediğimiz bir dil. Dolayısıyla bir tanıdık vasıtasıyla iş bulabildik” (Fransa, K6, 27).

3.6.STK'laşma ve Hemşehrilik

Türk Dil Kurumu, sivil toplum kuruluşunu “toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik” şeklinde tanımlamaktadır. En yaygın sivil toplum kuruluşları ise dernekler ve vakıflardır. Hem ülkemizde hem de yurt dışında özellikle hemşehrilerin bir araya gelerek sorunlarına çözüm bulmaya çalıştıkları, sosyalleştikleri ve yardımlaştıkları hemşehri dernekleri aktif olarak çalışmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında hemşehri derneklerinin göçmenler için birer sosyal ağ olduğu söylenebilir.

Çalışmada göç eden bireylerin göç ettikleri yerlerde dernek, vakıf vb. STK'lara üye olup olmadıkları ve bu noktada hemşehriliğin etkisinin ne olduğu bu başlık altında incelenmektedir. Burada katılımcılara öncelikle herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadıkları ve hemşehriliğin bu karar üzerindeki etkisi sorulmuş ve farklı yanıtlara ulaşılmıştır.

“Ben yurt dışına geldiğimde iltica etmem gerekiyordu. Bu süreçte iltica etmem için bana yardımcı olan ve bana evraklar konusunda yardımcı olan bir derneğine üye oldum” (Fransa, E6, 37).

Göç ettikten sonra bir derneğe üye olduğunu ifade eden göçmenler çoğunlukla bu kararda hemşehrilerinin etkisinin olduğunu dile getirmektedir. Göç eden bireyler hemşehri derneklerini kendilerini yabancı bir ülkede yaşamının zorluklarına karşı maddi manevi koruyan bir alan olarak görmektedirler.

“Burada hemşehrilerimizin kurmuş oldukları halk evleri dernekler var. Benim de düzenli olarak gidip geldiğim mekanlar var. Dernekler özellikle ilk defa Avrupa'ya çıkan bireylerin öncelikli olarak kendini bulduğu, bir nebze olsun gurbetlik düşüncesini üzerinden attığı, kafa dinlediği bir kuruluş olmakla birlikte, ortama ayak uydurabilmek gereksinimlerini tamamlayabilmek için çok büyük önem arz ederler. Bununla birlikte insanlar orada bulunduğu müddetçe maddi olanakları doğrultusunda gönülünden geldiğince yardım yapıyorlar. Biz gurbetçiler için burada hemşehrilerle tanışma kaynaşma açısından en büyük velinimetlerdendir diyebilirim” (Almanya, E19, 28).

Öte yandan katılımcıların bir kısmı herhangi bir derneğe üye olmamasına rağmen hemşehrileri ile vakit geçirmek ve sosyalleşmek adına bu derneklere gittiklerini de dile getirmektedirler.

“Akrabalarım sayesinde kaldığımız bölgedeki derneklerin yerini tanıma imkânım oldu. Onlarla beraber sürekli gittim. Üyeliğim yok ama sosyal faaliyetlerin içinde bulunuyorum” (Almanya, K17, 32).

Öte yandan herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığını ifade eden göçmenlerin bu kararlarında bireysel nedenlerin etkili olduğu verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır.

“Göç hareketinden sonra herhangi bir kuruluşa üye olmadım. Yasadığım yerde yoğun biçimde çalışma içerisinde olan birçok dernek, vakıf vb. kuruluşlar var. Çoğu hemşehrilik durumundan dolayı kurulmuş, yöre ismi ile anılan çok sayıda yardımlaşma derneği mevcut. Şahsi sebeplerden dolayı herhangi birine bir üyeliğim yok” (Fransa, E11, 35).

Göçmelerin herhangi bir hemşehri derneğine üye olmalarındaki temel motivasyon kaynağının toplumda kendilerini yalnız hissetme duygusu olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal ve kültürel anlamda yalnızlık hissi duymayanların hemşehri derneklerine sıcak bakmadıkları da çalışmanın önemli bulguları arasındadır.

“Bu sorunun cevabı iltica eden, mülteci kanunundan ve göç yasasından faydalanan insanlardan derlenip toplanabilir. Herhangi bir kuruluş ve derneğe üye değilim. Toplumda ve kültürel anlamda kendimi yalnız hissetmiyorum” (Almanya, E16, 22).

Diğer taraftan herhangi bir derneğe üye olmamasına rağmen özellikle hemşehri derneklerinin yabancı bir toplumda yaşayan aynı kültürden bireyler için ortak değerleri paylaşma noktasında önemli olduğunu dile getiren katılımcılar da mevcuttur.

“Bulduğum ülkede, yani Almanya’da üye olduğum bir dernek/vakıf yok. Ama bana göre hemşehrilik insanın doğduğu, büyüdüğü, kültürünü rahatça istediği gibi yaşayabildiği, insanlarıyla olan bağını ifade eder. Dernekler aynı kültürü, gelenekleri ve değerleri paylaşmamıza da yardımcı olur” (Almanya, E13, 50).

Çalışmada cevap aranan bir diğer soru da herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların bu üyeliklerinin ilgili ülkeye uyum sağlamada bir katkısının olup olmadığıdır. Burada olumlu katkısının olduğunu dile getirenler dernekleri farklı insanlarla tanışma noktasında önemli görmekte ve bu dernekler sayesinde ev sahibi toplumla etkileşimin hızlandığını öne sürmektedirler.

“Bana göre bir sivil toplum kuruluşuna üye olan kişi sivil kuruluş amaçlarına bağlı olarak çeşitli şeylerde katılım yapabilir ve bunlarla birlikte farklı insanlarla tanışabilir. Yeni fikirler,

perspektifler edinebilir. Bu durum bir kişinin toplumla daha fazla etkileşim kurmasına ve dolayısıyla yeni bir ülkede uyum sağlamasına yardımcı olabilir” (Fransa, E12, 56).

Ancak hemşehri derneklerinin amaçları doğrultusunda faaliyet göstermedikleri iddia edilerek bu tür sivil toplum kuruluşlarının ilgili ülkeye uyum noktasında bir faydasının olmadığı da katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

“Benim üyeliğim söz konusu değil fakat gözlemlerim mevcut. Yaşadığım yerde hemşehrilik durumundan kaynaklı oluşturulan birçok kuruluş bu konuda pek doğru bir çalışma içerisinde değiller. Üye olmamamın sebeplerinden biri de budur” (Almanya, E16, 22).

Öte yandan hemşehri dernekleri gibi anavatan ile bağlantısı olan sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra anavatan ile bir bağlantısı olmayan yalnızca göç edilen ülkeye ait siyasal veya yönetsel bir organizasyona kendilerinin veya bir yakınlarının üye olup olmadıkları ve bu tür bir üyeliğin ne gibi faydalarının olduğu da çalışmada yanıt aranan bir diğer sorudur. Burada herhangi bir organizasyona üye olsunlar veya olmasınlar bu tür bir üyeliğin her anlamda faydalı olacağı katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

“Dahil olmadım. Aileden dahil olan da yok ama bana göre yeni bir ülkede siyasal veya yönetsel bir organizeye dahil olmanın çok farklı avantajları vardır. Misal yönetimlerle etkileşime girerek hizmetlerde yardıma bulunabilir, ülkemiz için yasa ve politika değişikliklerini takip edebilir ve demokratik süreçlere katılabiliriz. Bu gibi durumlar göç eden bir kişinin, yeni bir ülkede daha fazla entegrasyon sağlamasında da yardımcı olur” (Fransa, K12, 47).

Siyasal ve yönetsel bir organizasyona üyeliğin özellikle göç edilen ülkenin yönetiminin yerel veya ulusal anlamda bir parçası olmak adına önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bunun entegrasyon sürecine de katkısı olacağı ifade edilmektedir.

“Faydası var, evet. Yasadığım yerde yerel yönetimin güçlü olması bunu kolaylaştırıyor. Yasadığım yerde bir kişi kolaylıkla yönetim faaliyetlerinde katılabiliyor, dahil olabiliyor. Bundan kaynaklı uyum sürecimin kolaylaşması için bu tür organizasyonlara ilgi duyuyorum” (Fransa, K8, 45).

SONUÇ

Birçok nedene dayalı olarak bireylerin ya da toplumların yaşadıkları yerleri terk ederek başka bir yerlerde yaşamlarını sürdürmeleri şeklinde ifade edilen göç olgusu literatürde çok sayıda çalışmaya konu olmuştur ve farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Öncesi ve sonrası ile bir süreci ifade eden göç çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Hemşehrilik de bu faktörlerin başlıcaları arasında yer almaktadır.

Hemşehrilik göç süreci üzerindeki etkisi temel olarak göç kararı alınırken başlamaktadır. Bireyler çoğunlukla hemşehrilik bağıyla oluşan sosyal ağların göç kararı üzerinde etkin bir faktör olduğunu vurgulamaktadırlar. Araştırmadan elde edilen bulgular da göçmenlerin varış ülkesine dair çeşitli bilgilere yine akrabaları ve hemşehrileri vasıtasıyla ulaştıklarını ortaya koymaktadır.

Göçün nedenleri noktasında hemşehrilik önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Göç etmek isteyenler bu süreçte akraba ve hemşehrilerinden aldıkları yardımları bir güvence olarak görmekte ve bu güvence göç kararı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu noktada ilgili ülkenin sosyo-ekonomik koşullarının da göç kararı üzerinde etkili olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Göçün en önemli nedenlerinden biri daha iyi yaşam koşullarına sahip olmaktır. Göçmenlerin yaşam koşullarının genelde olumlu yönde geliştiği ve hemşehrilik bu durumda önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Bireylerin o ülkeye yerleşme, iş hayatına atılma, evlenme ve bir düzen kurma süreçlerinde hemşehrilerinden yoğun şekilde yardım aldıkları ve bu katkıların hayat şartlarının iyileşmesinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ancak özellikle ekonomik şartlardaki iyileşme ve sonraki nesillerin kendilerini o topluma daha fazla ait hissetmeleri ana yurda dönüş fikri üzerinde olumsuz yönde belirleyicidir. Daha iyi ekonomik koşullarda yaşayan ve kendilerini artık o ülkenin bir parçası olarak gören bireylerin Türkiye'ye geri dönme fikrine sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.

Göç edilen ülkenin sosyal ve kültürel yapısına uyum, göç sürecinin önemli bir bileşenidir. Bu uyum sürecinde hemşehrilik genel olarak pozitif katkılar sağladığı görülmektedir. Burada hemşehrilik özellikle dil sorunu üzerinde çözüm üreten bir faktör olduğu söylenebilir. Bu noktadaki etkinin hem varış ülkesindeki dilin

öğrenilmesi hem de kaynak ülkeye ait dilin sürekliliğinin sağlanması şeklinde olduğunu söylemek mümkündür.

Hemşehrilik sadece günlük hayata uyum sağlamada değil karşılaşılan güçlüklerle başa çıkma noktasında da önemli bir faktördür. Özellikle yeni göç etmiş bireyler, bürokratik işlemlerinde ve karşılaştıkları diğer tüm sorunlarda hemşehrilerinden yardım almaktadırlar. Bu da esasında uyum sağlama konusunda olduğu gibi öncesinde orada yerleşik olanların her yeni gelenlere yardım ettikleri zincirleme bir süreci ifade etmektedir.

Diline ve toplumsal yapısına yabancı olunan farklı bir toplumda yaşama entegre olmak elbette kolay değildir ve bu noktada bireylerin kendi milletlerinden olan insanlardan yardım almaları kaçınılmazdır. Ancak katılımcılardan alınan yanıtlar ışığında bu yardımlaşma sürecinin çok da uzamaması gerektiği anlaşılmaktadır. Sürekli diğer insanların yardımlarına ihtiyaç duymak bireylerin göç ettikleri ülkenin sosyo-kültürel hayatına entegrasyonu noktasında dezavantaja dönüşebilmektedir.

Hemşehrilik sosyo-kültürel ilişkiler üzerindeki rolü noktasında katılımcılar arasında farklı bakış açıları olduğu anlaşılmaktadır. Burada hemşehrilik hem olumlu hem de olumsuz taraflarından bahsetmek gerekebilir. Olumlu tarafından bakıldığında akraba veya hemşehrilerin özellikle yeni insanlar tanıma noktasında vazgeçilmez kaynaklar olduğu görülebilir. Bu nedenle bireylerin hemşehrileri ile sık vakit geçirmeleri olası bir durumdur. Ancak ev sahibi toplumun sosyo-kültürel yapısına uyum sağlayabilmek için kendi kültüründen insanlarla arasına mesafe koymayı tercih eden bireylere de rastlanılmaktadır. Sonuç olarak hemşehrilik ev sahibi topluma entegrasyon noktasında destekleyici olabileceği gibi engelleyici de olabileceği öne sürülebilir.

Çalışmada yer alan katılımcılardan elde edilen bilgiler, göç kararı alırken ilgili ülkenin sosyo-ekonomik koşullarının başlıca faktör olduğunu göstermektedir. Bu sosyo-ekonomik koşullar hemşehrilik olgusu ile de yakından bağlantılıdır. Öyle ki göç gerçekleştikten sonra iş bulma ve sosyo-ekonomik yapıya entegrasyonun büyük ölçüde hemşehriler vasıtasıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Hemşehri dernekleri gibi sivil toplum kuruluşları özellikle göçmenler için önemli bir sosyal ağıdır. Çalışmada bu sosyal ağların göç eden bireyler için özellikle

yardımlaşma, dayanışma ve ilgili ülkeye uyum sağlamada önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak bu derneklerin bazılarının amacına uygun faaliyetlerde bulunmaması göçmenlerin bu derneklere üye olmamasının veya faaliyetlerinde yer almamasının bir nedeni olarak görülmektedir. Genel olarak hemşehrilik olgusu STK'laşma noktasında incelendiğinde vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının göçmenler için önemi anlaşılmaktadır. Benzer şekilde anavatan ile bağlantısı olmayan ilgili ülkenin siyasal veya yönetsel herhangi bir organizasyonunun içerisinde yer almak da özellikle ilgili ülkeye uyum sürecinde önem arz ettiği öne sürülebilir.

Göçe dair bilimsel literatür incelendiğinde göçle ilgili yapılan değerlendirmelerde sosyal ve ekonomik unsurlar ile göçmenler arasındaki ilişkileri ön plana çıkaran kuramlara rastlanılmaktadır. Elde edilen bulgular teorik literatür göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, göçün nedenleri ve sonuçları bağlamında teorik yaklaşımlarla uygunluk gösterdiği görülmektedir. Sonuçlar göçmenlerin göç olgusundan beklentileri, göçe karar verme sürecindeki motivasyonları, hemşehrileri ile olan ilişkileri bağlamında incelendiğinde göç sürecini farklı yönleriyle ele alan teorik yaklaşımların varsayımları ile örtüştüğü söylenebilir

Burada ilişkiler ağı kuramına ayrı bir parantez açmak gerekebilir. Zira çalışmanın teorik temelini ilgili teoriye dayandığı söylenebilir. İlişkiler ağı kuramı temelde göçmenlerin oluşturduğu sosyal ağlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Kuram göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde kurdukları ya da göç alan ve göç veren ülkeler arasında kurdukları sosyal ağların göç sürecine etkisini açıklamaktadır. Çalışma bulguları, ilişkiler ağı kuramının öne sürdüğü sosyal ağların mevcut ve devam eden göç süreçleri üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri olabileceği tezini desteklediği ileri sürülebilir.

Öte yandan bulgular literatürdeki benzer çalışmaların sonuçları ile birlikte ele alındığında bulguların çeşitli noktalarda paralellik gösterdiği söylenebilir. Literatür incelendiğinde Türkiye'den yurtdışına göçleri inceleyen çalışmalar arasında göç olgusunu hemşehrilik ile ilişkilendiren çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesi, Konya'nın Kulu ilçesi, Giresun'un Yağlıdere ilçesi bu noktada incelenen bölgeler arasında yer almaktadır. Çalışmanın literatür kısmında da yer verilen bu çalışmalarda genel olarak göç etme motivasyonunun sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı görülmektedir. Bu noktada çalışma bulgularının ilgili

literatürle paralel sonuçlara ulaşıldığı ifade edilebilir. Benzer şekilde göçün zamanla kitlesel bir nitelik kazanması ve göçün kalıcı bir hâl alması da yine diğer çalışmalarla benzerlik gösteren bulgular arasında yer almaktadır.

Bu çalışma literatürde belirli bir bölgeden göç edenleri inceleyen diğer çalışmalardan farklı olarak hemşehrilik olgusunun tüm süreçteki etkisi üzerine odaklanmaktadır. Çalışma bulguları çalışmanın temel amacı doğrultusunda değerlendirildiğinde hemşehriliğin göç olgusu üzerinde yoğun bir belirleyici etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Göç etmeye karar verme, gerekli bilgileri toplama, göç şekli ve zamanı ile göç ettikten sonraki sosyo- ekonomik ve toplumsal yapıya uyum sürecine kadar göçün her aşamasında hemşehriliğin etkisinin yadsınamaz derece yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmada birtakım aykırı bulgulara da ulaşıldığını vurgulamakla birlikte hemşehriliğin göç üzerinde temelde pozitif bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özellikle yeni göç eden bireyler için bu olgunun son derece önemli olduğu da ileri sürülebilir. Burada sonuç olarak hemşehriliğin göç üzerindeki etkisinin eski göç edenlerden yeni göç edenlere doğru pozitif yönde ve zincirleme bir etkiye sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Aynı zamanda hemşehriliğin, hemşehri yardımlaşması bağlamında bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da göç süreçleri üzerinde belirleyici bir faktör olarak devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışma bulguları bu noktada, göç sürecinin önemli bir parçası olan hemşehriliğin göç üzerinde yapılması planlanan çalışmalarda özellikle dikkate alınması gereken bir olgu olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin, (1964), *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara, DPT.
- Abadan-Unat, Nermin, (2002), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abar, Hayri, (2011), *Türkiye'de İller Arası Göçün Belirleyicileri: Mekânsal Ekonometrik Model Yaklaşımı* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Adıgüzel, Yusuf, (2016), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akgür, Zeynep, G., (1997), *Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aksoy, Erdal (2010), "Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 12 (12), 7-38.
- Akyıldız, İbrahim Ethem, (2019), *Göç Hareketliliğinin E. Lee Kuramı Perspektifinden Yorumlanması: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Anık, Mehmet (2022), "Göç Sonrası Kültürel Uyum ve Kimlik Sorunları", (Ed. Behçet Kaldık), *Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göçler*, içinde (s.37-61). Ankara, Nobel Bilimsel.
- Arıcı, Fatih, (2021), "Türkiye'de İller Arası Göçlerde İkincil Göç Çekim Merkezleri ve Etki Sahalarının Tespiti", *Coğrafya Dergisi*, 42, s.195-209.
- Bozdağ, Emre Güneşer ve Atan, Murat, (2009), "Avrupa Ülkelerine Göç Eden Türk İşçilerinin İktisadi Etkinliğe Katkısı", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), s.159-180.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J. (1998), *The Age of Migration*, London, Mcmillan.
- Creswell, John, W. (2013), *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3rd. Ed.), USA: Sage Publication.
- Çağlayan, Savaş (2006), "Göç Kuramları Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Dağdelen, Görkem, Erdemir, Aykan ve Karakılıç, İlhan Zeynep, (2010), "Ekonomik (ir)Rasyonalite ve Göçmenlerin Yatırım Örüntüleri: New York'taki Yağlıdereliler", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 144-182.

- Ekiz, Durmuş, (2003), *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*, Ankara, Anı Yayınları.
- Erder, Sema, (2007), “Yabancılaşmış Kurgulanan Ülkenin Yabancıları”, (Ed. Arı F. Aylan) *Türkiye’de Yabancı İşçiler*, içinde (s. 1-80) İstanbul, Derin Yayınları.
- Ersoy, Melih ve Şengül, H. Tarık, (2002), *Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği*, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Fansa, Mehmet, (2021), “Kimim Ben? Göçmen, Sığınmacı, Mülteci, Yabancı, Vatansız ve Geçici Koruma: Türkiye’deki Suriyeliler”. *Antakiyat*, 4(2), 289-306.
- Fawcett, James T. (1989) “Networks, Linkages, and Migration Systems. *The International Migration Review*”, 23(3), 671–680.
- Filiztekin, Alpay ve Gökhan, Ali, (2008) “*The determinants of internal migration in Turkey*”. EcoMod Press.
- Gedik, Ayşe, (1997), “Internal migration in Turkey, 1965–1985: Test of conflicting findings in the literature”, *Review of Urban & Regional Development Studies*, 9(2), s.170-179.
- Gitmez, Ali S., (1983), *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, İstanbul, Alan Yayıncılık.
- Gökdere, Ahmet Y., (1978), “Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri”, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güllüoğlu, Fuat, (2012), “Göç Olgusunun Ekonomi-Politik ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, s. 53-85.
- Hershlag, Z. Y., (1968), *Turkey, The Challenge of Growth*, Leiden, E.J. Brill.
- IOM. (2009), “*Göç terimleri sözlüğü*”, Cenevre: IOM
- İçduygu, Ahmet, (1996), *Türkiye’de Transit Göç*, IOM Migration Information Programme, Budapeşte.
- İçduygu, Ahmet, (2006), *Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları*, İstanbul, TÜSİAD.
- İçduygu, Ahmet, Erder, Sema ve Gençkaya, Ömer Faruk (2014), *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan UlusÖtesi*

Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, MiReKoç Proje Raporları, 1/2014.

Jansen, Clifford J., (1970), "Migration: A Sociological Problem", (Ed. Clifford J. Jansen), *Readings in The Sociology of Migration*, içinde (s. 3-35). New York, Pergamon Press.

Kıray, Mübeccel Belik, (1968), "Values, Social Stratification and Development", *Journal of Social Issues*, 24 (2), s. 87-100.

Kıray, Mübeccel Belik, (1982), "Toplumsal Değişme ve Kentleşme", *Kentsel Bütünleşme*, (Der. Türköz Erder), Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, s. 57-66.

Koçak, Yüksel ve Terzi, Elvan, (2012), "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), s. 163-184.

Köktepe, Murat, (2008), *Emirdağ İlçesinden Belçika'ya Olan Göçler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Lee, Everett, S., (1996), "A Theory of Migration", *Demography*, 3(1), s.47-57.

Martin, Philip L., (1991), *Unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe, with special reference to the Federal Republic of Germany*, Cenevre, ILO.

Massey, Douglas S., Arango, J., Hugo, H., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J.E., (1993), "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, 19(3), s.431-466.

Özer, İnan, (2004), *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa, Ekin Kitabevi.

Özgür, Ertuğrul Murat, (2001), *Türkiye Coğrafyası*, Ankara, Hilmi Usta Matbaacılık.

Petersen, William, (1958), "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, 23(3), s. 256-266.

Ravenstein, Ernest George, (1885), "The Laws of Migration", *Journal of The Statistical Society of London*, 48(2), s.167-235.

Rochelle, Tina L. ve Shardlow, Steven M. (2013) "Quality of Social Networks Among UK Chinese. *Social Indicators Research*", 114(2), 425-439.

- Sağlam, Serdar, (2006), “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 5, s. 33-44.
- Speare, Alden J. (1974), “Residential Satisfaction as an Intervening Variable in Residential Mobility”, *Demography*, 11(2), 173-188.
- Stouffer, Samuel A. (1940), “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, *American Sociological Review*, 5(6), s.845-867.
- Şimşek, Rıdvan, (2018), “Göç Kuramları”, (Ed. Şimşek, Rıdvan) *Göç Sosyolojisi Farklı Boyutlarıyla Göç*, içinde (s. 15-48) Ankara, Akademisyen Kitabevi.
- Toksöz, Gülay, (2006), *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tosun, Ergün, (2019), *Kulu İlçesinden Yurtdışına Göçler: İsveç Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Völker, Gottfried, E., (1975), “Labour Migration: Aid to Western German Economy”, (Ed. Krane Ronald. E) *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries*, içinde (s.7-45) Leiden, E. J. Brill.
- Wolpert, Julian, (1965), Behavioral Aspects of the Decision to Migrate, *Papers of the Regional Science Association*, 15, s.159-169.
- Yalçın Özcan, Emine, (2020), *Türkiye’den ABD’ye Göç Sürecinde Göçmen Ağlarının Rolü: Giresun Yağlıdereliler Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yalçın, Cemal, (2002), “Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa Ülkelerine Göç”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 45-60.
- Yalçın, Cemal, (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Yaman, Gülhan, (2012), *Evlilik Yoluyla Afyon-Emirdağ’dan Belçika’ya Gerçekleşen Göçler ve Yaşanan Süreçler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Zelinsky, Wilbur, (1971), “The Hypothesis of The Mobility Transition”, *Geographical Review*, 61(2), 219-249.
- Zipf, George Kingsley, (1946), “The P1 P2/D Hypothesis: On The Intercity Movement of Persons”, *American Sociological Review*, 11(6), s. 677-686.
- Zolotas, Xenophon E., (1966), *International Labour Migration and Development, with Special Reference to Greece*, Papers and Lectures, 21, Atina, Bank of Greece.

<http://sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/D2PxI+plan2.pdf> Erişim Tarihi:
05.12.2022

<https://www.un.org/en/global-issues/migration> Erişim Tarihi: 01.06.2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.06.2022

<https://www.iom.int/about-migration> Erişim Tarihi:01.06.2022

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
Erişim Tarihi: 04.12.2022